

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Šikana na středních školách - projevy a prevence

Chicane at high school – exposures and precaution

Autor : Renata Sudová

Vedoucí práce : Mgr. Miroslav Procházka

Studijní program : Sociální pedagogika , specializace : výchovně vzdělávací
praxe

Datum odevzdání : 29.4. 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě vlastních zjištění a materiálů, které uvádím v seznamu literatury.

Ve Strakonících dne 29.4. 2007

Renata SUDOVÁ

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych touto cestou poděkovat Mgr. Miroslavu Procházkovi za výbornou spolupráci a odborné vedení při tvorbě bakalářské práce.

Další poděkování za milou ochotu a vstřícnost patří pedagogům středních škol, kteří mi pomohli získat cenná data pro můj výzkum.

Anotace - Abstract

Tato bakalářská práce je zaměřena na zmapování stále aktuálnějšího sociálně patologického jevu šikany, hlavním cílem bylo vymezit rozmanité projevy šikanování ve školním prostředí a popsat preventivní opatření, která uplatňují jednotlivé školy v boji proti šikaně. V teoretické části práce jsem se soustředila na vymezení základních pojmů, jak je v odborné literatuře prezentují jednotliví autoři. Zmínila jsem se též o kořenech agresivity a studovala možné příčiny vzniku šikany, její formy a druhy. V praktické části jsem zkoumala pomocí dotazníkové metody výskyt šikany na vybraných středních školách Strakonicka. Výzkumu byli podrobeni současně žáci i část pedagogických pracovníků na základě absolvovaného tréninkového kurzu na téma šikany. Poznatky získané z této práce by měly posloužit jak laické veřejnosti, tak i zainteresovaným osobám působícím ve výchovně vzdělávací oblasti.

This bachelor work is focused on mapping out chicane as an ever more actual social pathological phenomenon. This work has aimed to determinate different marks of chicane at campus and to describe precautionary measures used by particular schools against this phenomenon. The theoretic part is concentrated on defining basic concepts as they are presented in the technical literature by individual authors. In the practical part I have investigated the occurrence of chicane at selected high schools in the region of Strakonice through the use of a questionnaire method. Pupils as well as a part of the pedagogic staff were subjected to this investigation on the basis of a completed training course on the theme of chicane. Findings gained in this work should help lay public as well as concerned persons working in the field of education.

OBSAH:

Úvod.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	9
1.1 Pojem šikana.....	9
1.2 Pojem agresivita	11
1.3 Formy šikany	12
1.4 Druhy šikany	14
1.5 Fáze šikany.....	15
2. KOŘENY AGRESIVITY A ŠIKANY	18
2.1 Fylogenetické příčiny	18
2.2 Vliv rodiny	19
2.3 Negativní vliv médií	21
2.4 Kulturní kořeny šikany a agresivity.....	22
2.5 Další možné příčiny vzniku šikany.....	23
3. ŠIKANA VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	24
3.1 Vznik a vývoj šikany ve školním prostředí.....	24
3.2 Mechanismus šikanování ve školách.....	24
3.3 Aktéři a typy iniciátorů šikany ve školním prostředí.....	27
3.4 Oběti šikany ve školním prostředí.....	29
3.5 Znamky šikanování u oběti	30
3.6 Následky šikanování na obětech	31
3.7 Osobnost pedagoga	32
3.8 Zvláštnosti šikanování u dětí a mládeže	33
3.9 Šikana a rasová diskriminace ve školním prostředí.....	34

4. ŘEŠENÍ ŠIKANY A JEJÍ PREVENCE	35
4.1 Diagnostika šikanování.....	35
4.2 Schéma vyšetřování.....	37
4.3 Možnosti nápravy.....	42
4.4 Trestní oblast vzhledem k šikaně.....	44
4.5 Právní pohled na šikanu ve školách	45
4.6 Role školy při řešení šikany	46
4.7 Role rodiny při řešení šikany	47
4.8 Druhy prevence a předpoklady úspěšného řešení šikany.....	48
4.9 Opatření k prevenci a řešení šikany ve školách	48
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	55
5. CÍL VÝZKUMU, STANOVENÍ HYPOTÉZ A METODY VÝZKUMU ..	55
5.1 Cíl výzkumu.....	55
5.2 Stanovení hypotéz	55
5.3 Metody výzkumu.....	56
5.4 Profil vybraných středních škol.....	57
5.5 Výzkumný vzorek	59
6. PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	59
6.1 Dotazník pro žáky	59
6.2 Dotazník pro učitele.....	73
6.3 Ověření hypotéz.....	80
6.4 Preventivní opatření vybraných škol	82
6.5 Doporučené postupy pro prevenci šikanování	84
ZÁVĚR.....	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	88
SEZNAM PŘÍLOH.....	90
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je Šikana na středních školách – projevy a prevence.

V současné době se mnohdy, například v médiích, prezentuje násilí jako forma překonávání překážek a stylu života. Šikana jako jeden z druhů agrese se rozrůstá do všech sfér každodenního života, její výskyt se oproti minulým létům mnohem více projevuje také právě ve školním prostředí. Je důležité si uvědomit, že nárůst šikany není problém jen několika jedinců či školského systému, ale nás všech. Jestliže se dítě setkává s agresivitou a násilím jako s běžnou normou chování, která je mu ve společenském prostředí často prezentována, pak tuto normu přijme, identifikuje se s ní a pokládá ji za správnou.

Výzkum školy v posledních 10 letech stále naléhavěji poukazuje na nárůst šikany ve školním prostředí. Setkáváme se však zároveň s rozporem, kdy učitelé a ředitelé, pokud se jich přímo zeptáte na šikanu, většinou připustí, že obecně existuje a je problémem, ale málokdo ji přizná na svém pracovišti. Je to důsledek krátkozrakosti, kdy si mnozí myslí, že když budou před šikanou zavírat oči, tak zmizí. Možná se zde také již projevuje obava z důsledků zjištění šikany pro školu, ředitele, učitele? Je nutné si uvědomit, že šikana zanechává následky jak na obětech, tak i na jejich okolí.

V předložené bakalářské práci jsem se rozhodla provést sondu do tématu šikany na středních školách ve Strakoniciích. Ke zvolení tématu mne vedly hlavně profesní důvody, neboť učím na jedné z těchto škol a mám možnost setkávat se s tímto patologickým jevem. Další skutečnost, jež ovlivnila mou volbu, je i má vlastní zkušenost s mírnou formou ostrakismu, kterou jsem sama zažívala na studiích na střední škole.

V teoretické části práce se zaměřuji na definování základních pojmů, popis forem a druhů šikany, na nalezení jejích projevů ve školním prostředí. Samostatnou kapitolu věnuji způsobům řešení šikany a hlavně prevenci šikany. Pozornost soustřeďuji na kořeny agresivity a šikany, které skrytě číhají za problémem a v neposlední řadě také na profily agresorů a obětí. Klíčovými

prameny a zdroji jsou odborné publikace uvedené v seznamu. Důležitým zdrojem jsou též informace z webových stránek.

Práce je také doplněna o zkušenosti ze vzdělávacího a tréninkového programu: „Reakce učitele na šikanu“, kterého jsem se zúčastnila na naší škole. Program sledoval simulaci řešení modelové situace školní šikany a tím prohloubení poznatků pedagogů v otázce patologického jevu šikanování.

Cílem praktické části je ověření mnou stanovených předpokladů, které směřují k otázce vztahu mezi šikanou a školním prostředím. Pro svůj výzkum volím metodu dotazníku, který je zadán na třech středních školách Strakonicka studentům čtvrtých ročníků.

Chtěla bych poukázat na důležitost a naléhavost řešení tohoto problému, prakticky zjistit stav šikany na vybraném vzorku populace a nastínit možné zkvalitnění prevence tohoto patologického jevu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních pojmů

1.1 Pojem šikana

Šikanování je negativní společenský fenomén, zásah do psychické i fyziologické vnitřní integrity jedince.

Podle F. Koukolíka a J. Drtilové je šikana definována jako svévolné psychologické, emoční a fyzické ohrožování jednoho žáka žákem jiným, které se odehrává ve škole nebo na cestě ze školy domů. Stejně jako žáků se týká studentů, učňů, vojáků i zaměstnanců. Povaha a rozsah šikany podle autorů kolísá od přímého k nepřímému ohrožování, od nevelkého dráždění oběti k útoku, jenž je v rozporu s platnými zákony a může ohrozit na životě. (Koukolík, Drtilová, 2001) Dr.M. Kolář při vymezení pojmu šikana zdůrazňuje, že v právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno záměrně proti jinému subjektu a útočí na jeho důstojnost. (Kolář, 2000)

Autor H. H. Erb se k šikaně vyjadřuje tak, že její výskyt lze postihnout jako každodenní zkušenost každého dítěte. Uvádí: „*K násilí dochází den co den. Dochází k němu všude i v rodině, ve škole a mezi kamarády. Jeho oběti se pořád ještě častěji stávají dívky. Dívky ještě mají sklon obviňovat samy sebe za to, že jim někdo ublížil. Kluci a mladí muži naproti tomu často považují šikanování , a podobné chování za kavalírský delikt. Násilí začíná už urážlivými poznámkami, které zraňují a bolí. Slabší oběti se pak stávají terčem stále agresivnějších útoků.*“ (Erb, 2000, s.8)

Obecnější vymezení najdeme v přehledu sociálně patologických jevů u doc.M. Vágnerové. Autorka zde šikanu definuje jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, jež není schopen ze situace sám uniknout a nemůže se efektivně bránit. (Vágnerová, 1999)

Naopak knižní publikace Slovník cizích slov pracuje s definicí šikany takto specificky: „*Hovorové označení pro pronásledování, záměrné zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání.*“ (Klimeš, 1981, s.8)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky na svých webových stránkách připravilo pro řešení a prevenci šikany rozsáhlý soubor klíčových informací. Uvádíme zde přesné vymezení šikany, které MŠMT směřuje k učitelské i rodičovské veřejnosti: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků, třídní nebo skupinou spolužáků.*“¹

K šikaně většinou dochází o přestávkách, v šatnách, na WC nebo na dalších místech, kde jsou děti bez dozoru. Méně nápadným způsobem se ovšem děje nejednou i v přítomnosti pedagoga.

Někdy je však obtížné odlišit šikanu od ostatních jevů, např. od terorizování celé skupiny rváčskou bandou, od vymáhání peněz, rasového násilí nebo od vulgárních kanadských žertů.

Problém šikany ve školním prostředí násobí ten fakt, že je prováděna dětmi a na dětech, které nejsou plně duševně vyzrálé, následky mohou negativně ovlivnit další výchovu oběti i agresora. Agresoři nejsou mnohdy pro svůj nízký věk trestněprávně a občanskoprávně odpovědně potrestáni. Lze proti nim uplatnit mnohdy nedostačující výchovná opatření, agresor uniká potrestání a mnohdy v šikanování pokračuje, což u oběti vede k pocitu nespravedlnosti. Někdy je oběť vyhrožováním donucována k páchání trestných činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává

¹ Metodický pokyn MŠMT č.28 275/2000-22

nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří oběti nevěří, že delikty spáchala z donucení. Praví agresori zůstanou neprozrazeni a oběť může být ještě více poškozena.

1.2 Pojem agresivita

Kořeny agresivního a násilného chování dětí a mládeže bychom našli v jejich raném dětství. Literatura vztahující se k problematice agresivity nabízí jako důvod pro tento druh chování autoritativní výchovu, svůj vliv má nesporně i případná nízká inteligence jedince. V dnešní době se mezi dětmi a mládeží vyskytuje v hojné míře porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou, kterou dotyční jedinci kompenzují právě násilím. Nezapomeňme však, že agresivita patří mezi vrozené modely chování a má tedy i u člověka biologické dispozice.

Agresivní chování lze specifikovat jako porušování sociálních norem, omezující práva a narušující integritu živých bytostí i neživých objektů. Jedná se o omezování symbolického nebo reálného charakteru, poškozování a ničení.. Agresivitu lze chápat jako sklon k takovému chování. Agrese označuje přímo aktuální projev takového chování (Vágnerová, 1999)

K přesnému vymezení pojmu agrese se dvojice autorů F.Koukolík a J.Drtilová vyslovuje takto :

„Agrese je normální druh chování, jehož smyslem je ve volné přírodě přežít. Násilné chování je patologická agrese, jejímž smyslem je něco poškodit, někomu ublížit nebo jej zabít.“ (Koukolík, Drtilová, 2002,s.164)

V podobném smyslu jako slovo agrese se užívá slovo násilí, které vyjadřuje spíše způsob, jakým se agrese uskutečňuje. Agrese je naučená, tzn., že si ji osvojíme na základě zkušenosti. Agresivní sklony se ale u člověka utvářejí na základě instinktivní výbavy v prvních letech života. (Říčan, 1995). Většina autorů se shoduje v názoru, že šikana je velký problém trápící naši společnost. Agresivita stoupá, přibývá šikana, razantnější, krutější a důmyslnější. Šikanování patří k nejzávažnějším deformacím sociálních vztahů, rolí, norem života. Původně byla chápána jako akce poměrně velké

skupiny, která ztratila „sebekontrolu“ a vrhá se na jedince, který ji vyrušil z její činnosti.

V současnosti je šikana chápána spíše ve smyslu násilí, užívané jedním agresorem vůči jedinci nebo skupiny agresorů proti jedinci nebo malé skupině.

1.3 Formy šikany

V odborné literatuře můžeme najít řadu stupňů a forem agrese. U různých autorů najdeme odlišná členění forem a typů agrese, a sice podle různých kritérií.

Poněvadž se problém šikany týká celé společnosti, v literatuře jsou uváděny jako základní formy šikanujícího chování tyto:

- mobbing
- bossing
- sexuální harassment
- buylling

1.3.1 Mobbing

Pod pojmem mobbing si lze představit podle autorů T.Nováka a V. Capponi hlavně týrání psychické: *„Psychické týrání – je systematický, cílevědomý a především opakovaný útok na určitou osobu. Využívá degradujícího přístupu, nadměrné kritičnosti, zesměšňování, drobných či větších intrik.“* (Novák, Capponi, 1996,s. 73)

Slovo „To mob“ znamená v angličtině vulgárně vynadat, vrhnout se na...Vyskytuje se mezi stejně postavenými kolegy, mezi nadřízenými a podřízenými a jako koalice mezi kolegy a nadřízenými.

Příčinou mobbingu bývá banální konflikt, ke kterému se přidává stres z přetížení, neuspokojivé pracovní podmínky, špatná organizace práce a časové vypětí. Stres následně přináší agresi, kterou jedinec ventiluje právě na vybrané oběti. K dalším možným příčinám je možné zařadit i jednotvárnost a nudu v práci či faktor závisti spojený s konkurencí na pracovišti.

Bezprostředním důsledkem neoprávněného zasahování do osobnostních práv každého jedince se projeví psychosomatickými potížemi (např.: deprese). Člověk v této situaci mění své chování, ve stresem vyhrocené situaci se stává „nenormální“.

1.3.2 Bossing

Tato rozšířená forma šikany se odvozuje od slova „boss“ – šéf, předák, vedoucí. Je to analogický termín, který se používá pro chování vedoucího či vedoucích pracovníků, čili aktér šikany má většinou vyšší sociální status než oběť.

Od klasického mobbingu se liší tím, že šikanujícím jedincem bývá vždy nadřízený pracovník a cílem jeho chování je v konečné fázi zničit či zbavit se podřízeného. Nadřízený plně zneužívá svého postavení a moci.

1.3.3 Sexual Harassment

V doslovném překladu znamená sexuální obtěžování, týrání, donucování nebo šikanování. Vymáhání sexuálního styku pod hrozbou finančního postihu či propuštění z práce. Lze zařadit mezi typy pracovní šikany. Agresoři bývají osoby zakomplexované nebo příliš sebevědomé. Terčem bývají mnohem častěji ženy, mladší lidé a rozvedení. Určité procento žen pociťuje obavy ze zveřejnění případu, proto je u nás tento jev více tabuizován než v zahraničí.

1.3.4 Bulling

Tento termín naznačuje, že se jedná o šikanu na školách – žáků mezi sebou, projevující se hlavně nadávkami, pomluvami, vytěsňením z kolektivu, fyzickým násilím nebo vyhrožováním fyzickým násilím.

1.3.5 Šikana přes internet a mobilní telefon

Moderní technologie s sebou přináší i nové druhy nešvarů. Ve světě i u nás se rozšířil nový druh šikany - přes internet a mobilní telefon. Princip tohoto obtěžování spočívá v rozesílání anonymních urážlivých emailů a či textových zpráv.

Mobilní telefony, odkud lze posílat i fotografie a další vývoj počítačové techniky nabízejí stále nové možnosti a šance, jak pronásledovat oběti. Internetová síť si dnes vytváří jakýsi anonymní prostor, kde spolu mohou chatovat dva úplně neznámí lidé. Od pozdravů není složité přejít k výměně názorů. S tím přichází zvědavost, kdopak to vlastně sedí na druhé straně u počítače. Lidská zvědavost a touha po dobrodružství tak může narazit na agresivitu a s ní spojená nebezpečí.

1.4 Druhy šikany

Šikana v sobě skrývá různou podobu a má celou škálu variant. D. Olweus (in. Říčan, 1993, Vágnerová 2002) rozlišuje šikanování skryté (ostrakizace, která se projevuje pouze sociální izolací a vyloučením oběti ze skupiny vrstevníků) a šikanování zjevné.

Zjevné šikanování rozděluje M. Kolář na celkem pět sekcí následovně:

- **fyzická agrese a používání zbraní**

Oběť je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem do ztráty vědomí

Oběť je dušena polštářem, ručníkem

Oběť je vystavena hromadnému kopání

Oběť je vystavena ranám pěstí do obličeje a do břicha (tzv. dělo), úderům pěstí do „trojúhelníku“

- **slovní agrese a zastrašování zbraněmi**

Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím

Oběti je vyhrožováno anonymně

Agresoři se vysmívají slabostem a handicapům oběti

Agresoři vtipkují na úkor oběti, zesměšňují ji a posmívají se jí

- **krádeže, ničení a manipulace s věcmi**

Agresoři berou oběti peníze

Agresoři trhají a ničí oblečení oběti

Agresoři si přivlastňují různé věci oběti

Agresoři oběti plivají do bot, nalijí do bot vodu

- **násilné a manipulativní příkazy**

Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy

Oběť je donucována klečet před agresory a prosit je o milost

Oběť je donucována napodobovat klokana Skippiho, předvádět Vinnetoua

Oběť je donucována nosit ponižující ceduli

- **zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary**

Spolužáci oběť ignorují

Přisedne-li si oběť při obědě ke stolu, všichni si štitivě odsednou jinam

Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována

Agresoři zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami

Z uvedeného přehledu druhů šikany vyplývá, že ve školách převládá hlavně forma slovní agrese šikanování a manipulace spolu s ničením věcí. Pro dítě nebo adolescenta, u nichž ještě není dokončený emocionální vývoj, mohou tyto projevy šikany vyústit až do krajní situace, kterou je sebevražda. (Kolář, 2001)

1.5 Fáze šikany

Odborníci věnující se problematice šikany zdůrazňují, že je nezbytné ji řešit včas a efektivně. K tomu je ovšem nutné znát a umět rozlišovat různá

stádia „choroby“. V tomto schématu lze zachytit negativní proces, při kterém se ničí vztahy mezi členy skupiny. Dr. M. Kolář, který se problematikou šikanování zabývá více než dvacet let, popisuje celkem pět vývojových fází, kterými postupně prochází „nemocná“ skupina :

1.fáze (zrod ostrakismu)

Výskyt šikany se považuje za ojedinělou a bezvýznamnou situaci. Pedagogové a rodiče si často myslí, že ke zrodu šikany jsou zapotřebí výjimečné podmínky, jako například přítomnost patologického sadisty či absence kázně. Pravda je však jiná. Šikanování se může zrodit v jakékoliv skupině. Je nenápadné a podmínky mohou být zcela běžné.

V jednotlivých školních skupinách se používají běžně termíny, jsou jimi například obětní beránek, černá ovce, outsider. V této fázi jde většinou o mírné psychické formy násilí. Oslabený jedinec je osamocen, neoblíben u spolužáků, pomlouvají ho, přestávají s ním mluvit a pokud se přiblíží, spřádají proti němu intriky.

2.fáze (fyzická agrese)

Do dalšího vývojového stádia přeroste ostrakismus jen za určitých předpokladů. Může vzniknout při napjatých situacích jako jsou očekávané písemné práce, konflikty s pedagogy, avšak může to být i obyčejná nuda. Takové oběti slouží jako odreagování se od nepříjemných pocitů..

V situacích, kdy spolu studenti tráví více času, např. školní výlety, je šikana pro žáky způsob, jak zahnat nudu, pro jejich pobavení. Jak bude vypadat průběh této fáze závisí na pozitivním zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Pokud je imunita skupiny vůči šikaně nějak oslabena, snahy o šikanu jsou trpěny, tak docela jistě v nějaké podobě zakoření a mohou přerůst do dalších fází skupinové destrukce.

3.fáze (vytvoření jádra)

Jestliže nikdo nezasáhne, dostává se skupina do stadia, kdy nevinné žertování přerůstá ve vážnější situaci. Utvoří se skupinka agresorů, kteří začínají systematicky spolupracovat a šikanovat svou nejvhodnější obět'.

Ze začátku se stávají obětí právě ti, jež se osvědčili při procesu ostrakizování. V tomto momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Skupina je již rozdělena na podskupiny a na ty, kteří o svůj vliv bojují.

Jestliže nevznikne silné pozitivní jádro, které by mělo stejnou sílu jako podskupina tyranů, může jejich tažení nerušeně pokračovat.

4.fáze (většina přijímá normy agresorů)

V této fázi již většina kolektivu přijímá ideologii agresorů, jejich normy se stávají nepsaným zákonem, jejímž základem je i zákaz „bronzování“.

To, co hlásají pedagogové, je zcela ignorováno a taktéž ukáznění žáci se začínají chovat krutě, popřípadě mlčí a násilí se neúčastní. Ale tím, že se proti němu nepostaví a přihlížejí mu, přestávají být nezúčastnění.

5.fáze (totalita neboli dokonalá šikana)

Pokud nikdo do této chvíle nedokázal zasáhnout, rozvine se naplno konečná podoba šikany. Normy agresorů jsou přijaty absolutně všemi a dochází k nastolení a rozvoji totální ideologie šikany ve skupině. Jedná se o rozdělení na dvě skupiny lidí, na takzvané otrokáře („nadlidi, krále, velkoknížata, ministry, kingy, mazáky“) a otroky („podlidi, poddané, nevolníky, bažanty“).

Agresoři využívají všech možných zbraní k páchání bezpráví, prostřednictvím ničení materiálních věcí, psychickým nebo tělesným týráním. Ti členové skupiny, kteří byli původně neutrální či jen slabě

nesouhlasili, se zájmem začínají přihlížet a pozorují situaci, nebo se také aktivně zapojují do týrání. Tato násilná brutalita začíná být považována za normální, nebo dokonce za legraci.

Oběti, které neunesou utrpení, řeší situaci únikem do nemoci, záškoláctvím, odchodem ze školy a v nejhorším případě pokusem o sebevraždu.

2 Kořeny agresivity a šikany

2.1 Fylogenetické příčiny

Celé naše tělo slouží jedinému účelu života a tím je přežití. Naše dědičné vlohy se snaží rozmnožovat a pečovat o to, abychom nevymřeli. Když se porozhlédneme po světě, zjistíme, že na mnoha místech ještě řádí neandrtálci. V souvislosti s drsnějším hospodářským klimatem, stoupající nejistotou, zvyšující se nezaměstnaností a sociálním nezájmem se nás pravěké agrese zmocňují stále víc. To platí také pro násilné chování gangů mladých lidí. Jejich agresivita jim má zajistit především přežití v nepřátelském prostředí. Delikventní party mají rozdělené role, pevné postavení, rituály, nenávidí všechno, co je namířeno proti nim. V sebeobraně tak bojují v krajním případě i násilím. (<http://www.sikana.cz>, 11.11.2006, 16:45)

Některé příčiny šikany bývají zřejmé na první pohled, jiné jsou více skryté. Lidské chování je ovšem jev velmi složitý a komplikovaný.

„Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vlohá jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv jen další činitelé, bez nichž se delikventní chování neuskutečnilo. Genetická vlohá snižuje, respektive zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí.“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s.23)

Otázkou vlivu genetiky a prostředí na násilné chování se ve své přehledné publikaci věnují autoři O. Matoušek a A. Kroftová. Zastávají názor, že vlivy prostředí mají při vzniku kriminálního chování o něco větší váhu než vlivy genetické zátěže. (Matoušek, Kroftová, 2003)

Autoři mnoha publikací F. Koukolík a J. Drtilová se dívají na problematiku násilného chování nejen z pohledu jednotlivce, ale také celých skupin.

„Skupinové chování, jehož kořeny tkví ve starší době kamenné, se ozve pod „civilizačním / kulturním nátěrem“ okamžitě, jakmile se skupina dostane do ohrožení. Nápadně se projevuje i chování v davu.“ (Koukolík, Drtilová, 2001, s.65)

Násilí, agrese a neustálé konflikty jsou neodmyslitelnou součástí přírody a charakteristickými vlastnostmi všech myslících a mluvících tvorů. Zdrojem agrese v člověku může být nejen pudové jednání, ale i racionálně promyšlené chování, které je naplánované proti morálním zásadám. Agrese je zabudovaná do celého našeho života a jeho způsobu. S tímto názorem se ztotožňuje autor J. Spurný. (Spurný, 1996)

Slabost, kterou máme pro agresivní jednání skrytou uvnitř sebe, je jedním ze základních lidských instinktů, který je hnací silou veškerého našeho jednání, skrývá se za vůlí k moci a touhou po individualizaci jedince.

I přes velkou spoustu výzkumů věnující se této oblasti stále neexistuje jednotná teorie lidské agresivity, která by zahrnovala všechna stanoviska tohoto druhu lidského chování.

2.2 Vliv rodiny

Výchova v harmonické rodině vytváří pevný a nepostradatelný základ pro pozdější hodnotovou orientaci člověka. Její zanedbání, zvláště pak výchovy citové, se negativně odráží v pozdějším chování a jednání každého jedince.

„Naše kultura – ve srovnání s jinými historickými kulturami i ve srovnání s kulturami existujícími v současnosti jinde na světě – velice zdůrazňuje vliv rodičovské péče na utváření povahy dítěte i vliv rodiny na duševní rovnováhu dospělého.“ (Matoušek, 2003, s.91)

Vliv nevhodného rodinného prostředí na rozvoj nežádoucích způsobů chování zdůrazňuje prof. M.Vágnerová. Dítě nutně potřebuje být citově akceptováno a potřebuje se orientovat v jasných pravidlech, které ve světě platí. Rodinná výchova má dítě naučit správným vztahům k základním principům chování a hodnotám společnosti. Jestliže rodina neplní svoji funkci dostatečně, jsou tím pak dány větší předpoklady pro vznik negativního prostředí a narušení vývoje osobnosti člověka. Problém se dotýká hlavně rodin rozvrácených a dále rodin, kde je dítě sice materiálně zabezpečeno, ale deprivováno po duševní stránce. (Vágnerová, 1999)

Nečastější výčet důvodů, které negativně formují psychiku a vývoj dítěte, prezentuje odborná literatura souhrnně v následujících bodech :

- neúplná či rozvrácená rodina
- patologická závislost jednoho či obou rodičů (alkohol)
- kriminalita v rodině
- nevyrovnaná výchova – tvrdá či shovívavá
- lhostejnost k dítěti
- nedostatek času na děti – angažovanost v zaměstnání

Porucha emocionální funkce rodiny ohrožuje její klidnou a vyrovnanou atmosféru. V krajních případech může vyústit v opuštění dítěte, sociální osiření či dokonce v týrání a zneužívání.

.Děti ze zařízení ustavní výchovy jsou o pozitivní vliv rodiny úplně ochuzeny, za svůj život projdou celou řadou náhradních domovů. Stále ještě zde bývá kladen důraz na výchovu s téměř vojenským režimem, pozornost je v ústavech spíše věnována záporným stránkám chráněnců. Tyto děti trpí deprivací, v budoucnu mají slabou schopnost navazovat kvalitní vztahy a bývají velmi naivní.

„I v dobře situovaných rodinách se vyskytují případy vysloveného nezájmu a nepřátelství rodičů vůči dítěti. Specifikem těchto rodin je, že rodičovské postoje vůči dítěti nepříznivé jsou zde lépe maskovány a jsou paradoxně hůře

ovlivnitelné ze strany kohokoli, kdo by se ve prospěch dítěte chtěl angažovat, než v rodinách sociálně slabších.“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s.41)

Zdravě fungující rodina je předpokladem pro správný vývoj lidských jedinců – dětí a zároveň podle psychologů je i místem vzájemného uspokojování potřeb rodičů a dětí.

2.3 Negativní vliv médií

Násilí v akčních filmech a počítačových hrách je pro dětský psychický a mravní vývoj škodlivé stejně tak, jako cigarety, alkohol nebo drogy. Zpravodajské relace lákají diváky na televizní pořady s každodenním podtextem násilí. Informace masmedií mají vliv na jedince i celou společnost, svádí k přímému napodobování, působí pustošivě na citový vývoj dítěte. Media však nepůsobí negativně jen na zvyšování hladiny agresivity, avšak konfrontují jedince i se situacemi, které jsou mimo realitu současného života.

„Dysfunkční důsledky působení médií – na jedné straně vznikají nové potřeby, které jsou nad rámec možného uspokojení , tedy nad rámec sociálního zajištění. Důsledkem se stává situace relativního strádání , deprivace. Iluze možného blahobytu jako možnosti lidské existence je konfrontována s realitou doby, relativního strádání, jako probuzení se ze světa televizní iluze do světa tvrdé reality. V takovém případě se mění hladina očekávání recipientů a televize se stává zdrojem frustrací.“ (Somr., Základy obecné pedagogiky, s. 69)

Bylo dokázáno, že časté sledování násilí trvale mění náš postoj k němu, v podstatě nás svádí k lehkomyšlnosti. Zejména pro malé děti je těžké rozlišovat mezi filmem a skutečností. Děti a dospívající , jež jsou častými diváky násilných scén, se více chovají agresivněji, učí se napodobováním.

Situaci ještě více zhoršuje, jsou-li děti ponechány samy sobě a nemohou si o tom promluvit s rodiči. Zvláště menší děti podléhají falešné skutečnosti, že to, co se odehrává před jejich očima , je skutečnost.

2.4 Kulturní kořeny šikany a agresivity

Základní součástí kultury jsou společně sdílené domněnky, druhy přesvědčení, hodnoty i druhy chování, které se učením přenášejí z generace na generaci. Kultura je vlastně výsledkem učení. Je symbolická a ovlivňuje naše chování. Vztah mezi duševní činností jednotlivých lidí a kulturou, ve které žijí, se považuje za základní otázku mnoha vědeckých oborů. Kulturní vlivy mění stavbu i činnost mozku v úrovni, kterou současné přístroje již dokáží rozlišit. Dokládá teoretické představy minulosti, že kulturní vlivy mohou být stejně „tvůrcem“ normality a optimality jako „tvůrcem“ patologicky fungujících modulů, což se může projevit např. násilným chováním.

Kultuře se učí děti od svých rodičů, vrstevníků, ve školách. Různé kultury mohou kladně hodnotit a učit opačné druhy myšlení, prožívání i chování. V průběhu pozdního dětství a dospívání tento vliv může zcela přehlušit vliv rodičů.

Dr.Koukolík a dr. Drtilová se společně zabývají otázkou lidského deprivantství. Tito jedinci jsou lidé, kteří z různých příčin nedosáhli normality nebo o ni přišli - spíše v oblasti citové a hodnotové než v intelektové oblasti.

„Součástí světa jsou memy, což je pojem vymyšlený anglickým biologem Dawkinsem. Memy jsou informace, které se v sociálním prostředí chovají podobně jako geny v prostředí biologickém.“ (Koukolík, Drtilová, 1996,s.167)

Genetické kulturní vlivy se mohou jak vzájemně doplňovat, tak i popírat. Jestliže na celý život změni stavbu mozku skutečnost, že se v dětství naučíme číst a psát, pak si můžeme snadno představit, že na celý život mohou změnit stavbu a činnost mozku i další kulturní vlivy např. systematické násilí.

2.5 Další možné příčiny vzniku šikany

Poměrně obsáhlý výčet pravděpodobných příčin šikany bychom mohli doplnit o některé další – méně zmiňované. Ve školním prostředí to může být poměrně málo známý **tlak k mužnosti**. Ten nutí chlapce, aby se chovali podle očekávání, čili nedat najevo změkčilost a zranitelnost.

Za dalším motivem se může skrývat **touha po moci** a tajné přání ovládat druhého člověka. Když lidi ovládáme, můžeme snáze splnit svá přání, uspokojit své potřeby. Cítíme se dobře, když je nám někdo vydán na milost a nemilost.

Hluboko uvnitř nás se skrývá i **motiv krutosti**. Jen velmi neradi mluvíme o tom, že člověku někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět. Tento motiv mívá i své sexuální a náboženské souvislosti.

Častou příčinou bývá také **zvědavost**. Jedná se tak trochu o experiment, v němž agresor zkoumá, jak se oběť zachová ze strachu, co všechno vydrží. S tím jdou ruku v ruce i **nuda a touha** po vzrušujících zážitcích, po senzaci.

Neméně častým impulsem k šikanování je potřeba **zvýšení prestiže**, před ostatními lidmi nějak vyniknout. Psychologové vidí zásadní příčinu vzniku násilí v tom, že mnohé rodiny nejsou pro své děti oporou. Buď se rodiče zabývají vlastním přežitím, nebo mají časově příliš náročné zaměstnání.

„ Jelikož rodiče mají příliš málo času , dětem chybí představa, co je správné a co nesprávné. Mnohé děti jsou ve volném čase ponechány sami sobě, nemohou se dostatečně vyřádit a nevědí, co mají dělat. Tak se snaží upoutat pozornost ostatních násilím.“ (Erb,2000,s.31)

3 Šikana ve školním prostředí

3.1 Vznik a vývoj šikany ve školním prostředí

Šikanování žáka jeho spolužáky není žádným novým jevem. Narůstající dětská agresivita se stala problémem celosvětovým a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. Také u nás tento jev na školách vždy v nějaké podobě více či méně existoval.

V současné době však již není pouhou záležitostí věkového období adolescence, ale posunuje se povážlivě i do období mladšího školního věku, kde nebezpečně přibývá bezohlednosti a brutality. Zárodečné formy šikanování lze dnes nacházet téměř všude a statistiky ukazují, že každý pátý žák na našich školách se s ním již v nějaké podobě setkal.

Šikana se vyskytuje více či méně v každém prostředí. Není před ní imunní žádný typ školy, vyskytuje se i tam, kde bychom ho nečekali např. ve školce, mezi prvňáčky.

Výzkumy a praxe naznačují, že problém zasahuje v největší míře základní, zvláštní školy a následně pak učiliště. Nejvážnější situace v oblasti školství je průzkumy odhadována v ústavní výchově.

V jiných zemích šikana zaznamenává taktéž znepokojivý nárůst. Norský profesor Dan Olweus vytvořil anonymní dotazník a díky jeho mezinárodně uznávané metodě se získávaly podklady pro výzkum šikany ve světě. Čím více roste věk respondentů, tím se snižuje validita dotazníku. Starší děti a dospívající obtížněji přiznávají, že byli vystaveni šikanování. (Kolář, 2001)

3.2 Mechanismus šikanování ve školách

O možných příčinách, které vedou agresory k šikanování je zmíněno na předchozích stranách práce. Nyní je namístě položit si základní otázku – jakým způsobem se skupina lidí změnila na patologickou, jak se vlastně z lidské bytosti stane agresor a z další zase oběť šikany ?

Náš další přední odborník na problematiku šikany prof.P. Říčan podotýká, že velký význam zaujímají celkově vzájemné vztahy v třídním kolektivu.

„Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující – šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze ji dobře porozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv.“ (Říčan, 1995, s.39)

Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování skutečně projevilo, je zapotřebí „ souhry“ řady příčin a podmínek v oblasti dědičných faktorů, změn v mozku a negativního výchovného prostředí.

Mechanismus proměny normální zdravé skupiny ve skupinu „nemocnou“, proměny normálního slušného žáka v brutálního agresora a konečně proměny pohodového žáka ve zlomenou oběť jsou jevy velmi složité. Pro člověka neznalého problematiky to bývá nepochopitelný proces. Působí zde vzájemné síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě – souhrnně je nazýváme **skupinová dynamika**.

V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflexně užito k destrukci osobní svobody a vzájemných vztahů ve skupině. Tyto síly mají obrovský vliv na změnu jednotlivce i celé skupiny a podporují rozklad svědomí a dramatický zlom v chování jednotlivců i celé skupiny, jejich přehled je podle dr. Koláře (Kolář, 2001) uveden níže :

1. metody agresorů k získání moci
2. tlak skupinových norem
3. tendence k závislému jednání

3.2.1 Agresorovy metody k získání moci

Aktivní činitelé šikanování používají k přestavbě skupinové dynamiky ve svůj prospěch násilnou indoktrinaci. Vzájemně kombinují metody vymývání mozku a psychické manipulace, která může vést v závěru až ke stavu velmi podobnému hypnóze.

Hlavním nástrojem agresorů je užití fyzického násilí a vyhrožování. Oběti musí nedobrovolně čelit soustavnému týrání, což se ve výsledku projeví hlavně psychosomatickými obtížemi. Oběti šikan, obzvláště pokročilých, bývají zlomeny psychicky a ve finále se identifikují se svým agresorem.

Rafinovanější formou, jež užívají agresori k dosažení cíle, bývá nasazení psychické manipulace. Aktéři řídí oběti k nesvobodným rozhodnutím v podstatě nenápadně.

„Kombinací vymývání mozku a psychické manipulace je hra dvou agresorů na „ hodného a zlého.“ Jeden systematicky týrá oběť a druhý se jí zastává, přitom se oba výborně baví.“ (Kolář, 2001,s. 81)

3. 2. 2 Tlak skupinových norem

V každé skupině a ne jinak je tomu i ve školní třídě, se brzy utvoří normy obecně přijímané. Nepsaná pravidla šikany se stávají závazné a jejich nedodržení bývá trestáno různými sankcemi. Forem trestů bychom našli celou řadu, od nesouhlasu svorně vyjádřeného třídou až po brutální fyzické násilí. Pokud někdo odolá konformitě a v dobré vůli oznámí šikanování pedagogovi, bývá odsouzen a zavržen všemi, včetně oběti. Významnou úlohu hraje zajisté fakt, že oběť je nucena, na rozdíl od učitele, se spolužáky žít i po případném vyšetřování.

3.2.3 Tendence k závislému jednání

Každý člověk má v sobě tendenci k závislému chování a ta jde na ruku tlaku skupinových norem šikany. Máme tím na mysli konformitu a závislou poslušnost k autoritě a poddávání se tlaku patologického prostředí.

Ve skupinách s pokročilým stupněm šikanování se od prvopočátku vyskytuje zvýšená pohotovost ke konformitě. Z praxe je zřejmé, že jakákoliv organizace nebo skupina vyžaduje pro svoje fungování určitý

vztah autority a podřízenosti. Značná část lidí vyhledává závislost na mocensky založených jedincích, protože se bojí vlastní svobody.

„Většina lidí se snadno propůjčí k mučení svých bližních , pokud je jim to přikázáno autoritou, nebo jsou pod „ tlakem“ totalitně násilného prostředí.“ (Kolář, 2001, s. 83)

3.3 Aktéři a typy iniciátorů šikany ve školním prostředí

Agresory můžeme charakterizovat jako jedince, kteří jsou silně egoisticky založení a jejich vztah k druhým lidem je značně prospěchářský. To však nebývá překážkou vysoké inteligenci, tvořivosti a hluboké vzdělanosti, kterými mohou tito jedinci oplývat.

Aktéry šikanování se nezdá stávat taktéž žáci, jenž dokáží svůj strach dobře skrýt a zneužít jej vůči druhým. Pokud je srovnáme s obětí, často bývají fyzicky velmi zdatní a silní. Nemusí tomu ovšem být ve všech případech. Pro šikanující jedince je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat.

Doc. Vágnerová nám ve své publikaci poskytuje charakteristiku agresora následovně:

„Šikanující agresor je obvykle fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný. Nemá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Má zvýrazněnou potřebu sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností, nebo má návyk řešit všechno násilím.“ (Vágnerová, 1999, s. 284)

Agresorem se však stává naopak i dítě, které není fyzicky příliš zdatné, ale je chytré a ke svým záměrům výborně dokáže zneužívat naivních jedinců ze svého okolí. Získává celou skupinu pro svoje potřeby a oběť tak bývá proti její převaze bezmocná. Dotyčný dobře naplánuje intriky proti vytypovanému jedinci a zorganizuje vše tak, že se sám oběti nedotkne vlastní rukou. Tento žák nemá rozvinuté svědomí, lže, podvádí, nerespektuje soukromé vlastnictví

ostatních. Velmi často bývá vyzbrojen impulzivitou a útočností spojenou s neschopností empatie a predikce následků svého chování.

„V drtivé většině to nejsou nemocní sadističtí psychopati. Jsou „pouze“ mimořádně egoističtí a egocentričtí. Agrese a krutost, která je v v nějaké míře v každém člověku, nemá větší zábrany k bujení. Nejde o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky.“
(Kolář, 2001,s. 72)

Mezi agresory se dají pozorovat určité i výrazné rozdíly v oblasti jejich projevů. Některým jedincům se může lépe dařit v páchání šikany, neboť na první pohled vypadají jako slušní a úspěšní žáci, kteří by „nedokázali“ přece nikomu ublížit. Pro lepší přehlednost uvádí M. Kolář (Kolář, 2001) rozdělení agresorů na tři základní typy. Jsou jimi :

1. typ

Hrubý, primitivní a impulzivní jedinec s kázeňskými problémy a narušeným vztahem k autoritě, někdy se zapojuje i do páchání trestné činnosti. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanování používá cíleně k zastrašování druhých.

2. typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný a zvýšeně úzkostný člověk. Někdy mívá sadistické tendence v sexuálním smyslu. Násilí a mučení páchá cíleně a rafinovaně a většinou se děje bez přítomnosti svědků spíše skrytě. Často uplatňuje důsledný a náročný přístup, který nabývá podoby někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

Tento typ agresora se jeví jako dobrodružný optimista s velkou dávkou sebedůvěry, kolektivem bývá akceptován a velmi oblíben. Využívá svoje charisma pro pobavení sebe i ostatních. Ve svém projevu se snaží zvýraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky svého jednání. Často se v obecné rovině

vyskytuje citová subdeprivace a absence mravních a duchovních hodnot v rodině

3.4 Oběti šikany ve školním prostředí

Šikana má epidemický rozměr a je nejčastější příčinou traumatizace našich dětí. Nikdo tedy nemá jistotu, že se jeho dítě někdy nestane obětí. Šikanování hrozí například žákovi, který přijde jako nový do sehraného třídního kolektivu. Nebývá vzácností, že se dítě stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost. Někteří žáci jsou více přemýšliví a hloubaví než jejich vrstevníci a infantilní skopičiny spolužáků jim jsou cizí. Popsat typickou oběť šikanování je docela složité. Výstižnou charakteristiku oběti prezentuje ve své knize o patologických jevech M. Vágnerová (1999, s.285) :

„Šikanovaná oběť často má nějaký handicap. Bývají to tiché, plaché, úzkostné a nejisté děti s nízkým sebevědomím. Jsou zvyklé se podřizovat. Jsou obvykle fyzicky slabé a neobratné, někdy jsou obézní nebo jinak nápadného zevnějšku. Důvodem k šikaně se stává příslušnost k nižší sociální vrstvě, rasová odlišnost apod. Tyto děti nemívají dobrý sociální status, často jde o samotáře, které ostatní považují za nesympatické a „divné“. Nebývají sociálně zdatné, neumějí navazovat kontakt, bývají málomluvné a pasivní.“

Někdy se stane obětí chlapec, který je fyzicky velice zdatný, ale psychicky tak bezbranný, že se nedokáže vzepřít ústrkům agresora. Výborným terčem pro páchání příkoří se jeví děti s nějakým druhem handicapu. Už ne tak časté jsou důvody k odlišnosti ve vnějším vzhledu například zrzavé vlasy, obezita, nebo viditelná vada. Možná právě proto, že každá osobnost je ve své podstatě individuum s množstvím odlišností. Pokud se jedná o psychické znevýhodnění, pak se do nebezpečí dostává většinou dítě s opožděným duševním vývojem –závislé, dezorientované v sociálních vztazích a naivní.

V dnešní bouřlivé době, kdy se odkládá početí potomků na pozdější věk, se vyskytuje ve školách mnohem více dětí starších rodičů. Ti bývají znevýhodnění vůči spolužákům zastaralými názory a postoji svých rodičů.

„Výborným“ úlovkem pro školní šikanu bývá takzvaný **outsider** třídy, což

je dítě izolované, osamělé, bez kamarádů a vlivu, nezřídka s protivným, útočným a provokujícím chováním. Není schopný vzbudit a udržet si sympatie alespoň u malé části třídy.

„Celkově platí, že agresor si vždy na své oběti najde něco, co lze neustále připomínat, ale v podstatě mu bude vyhovovat jakékoliv dítě, jestliže je bude mít zcela pod kontrolou.“ (Ellitová, 1995, s. 90)

Profesor Z. Matějček k problému šikany a jejích účastníků podotýká, že se mnohem více pozornosti věnuje agresorům, než samotným obětem. Jako jeden z faktorů majících vliv na výběr oběti je i jedináčkovství. (Matějček, 2005)

3.5 Známky šikanování u oběti

Oběti jsou většinou procesem šikanování tak zdrceni, že se raději nikomu nesvěří. Existují však určité znaky a signály, které nám mohou pomoci napovědět, že s dítětem není vše v pořádku. Jsou jimi :

Známky projevující se v rodině

Dítě se bojí chodit do školy a ze školy, nebo tam nechce chodit vůbec, při cestě mění trasu. Zhorší se prospěch ve škole, pravidelně chodí domů s poškozeným oděvem nebo učebnicemi. Křičí ze spaní nebo trpí noční můrou. Má na těle nevysvětlitelné modřiny a škrábance či řezné rány. Začíná šikanovat sourozence nebo jiné děti, vymýšlí si nepravděpodobné vysvětlení jakéhokoliv z uvedených chování

Přímé známky projevující se ve škole

Oběti jsou terčem posměšných poznámek, pokořujících přezdívek a nadávek. Také si můžeme všimnout kritiky dítěte a panovačných příkazů, které dítě plní bez odmluv. Základními příznaky u počínající šikany může být honění, strkání a kopání, potyčky a rvačky, při nichž je jeden z účastníků výrazně slabší.

Nepřímé známky projevující se ve škole

U nepřímých známek šikanování nás může upoutat , že dítě bývá překvapivě často samo, nemá kamarády, při sportu je zařazeno do družstva jako poslední. O přestávkách se snaží vyhledávat učitele, před třídou působí nejistě, ustrašeně a depresivně. Objevuje se záškoláctví a častější návštěvy lékaře

3.6 Následky šikanování na obětech

Šikanování je pro člověka silným sociálním stresem. Pokud jde o následky u obětí v počátečních stádiích, zdálo by se , že tyto ranné podoby nemohou mít téměř žádné důsledky. To je však velký omyl.

Potřeby ostrakizovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány. Tito žáci se ve škole necítí příjemně a je pochopitelné, že jejich vztah ke škole se stává negativním. Šikanu je pokaždé nutno chápat jako těžkou psychickou deprivaci. (Kolář, 2001)

Po určité době dochází u oběti k vyčerpání nervové soustavy a následuje reakce formou úniku do neurózy nebo se objeví různé psychosomatické potíže. Ranné formy šikany způsobují obětem zjevné poruchy v sociální a osobnostní adaptaci. Málokdy se stane, že se tato oběť postaví na odpor.

U obětí šikanování v pokročilých stupních jsou již následky velmi vážné, jsou patrné v celé osobnosti oběti a mají celoživotní trvání.

„ Šikana představuje pro oběť aktuální ohrožení psychického i somatického zdraví, i u nás jsou známy případy těžkých ublížení na zdraví a suicidálního jednání oběti. Nebezpečným dlouhodobým důsledkem je především možnost zafixování zkušenosti jak v případě agresora a jeho oběti, tak ostatních dětí, které šikaně více či méně přihlížely. “ (Vágnerová, 1999, s. 286)

Při dlouhodobější podobě brutálního šikanování se oběť většinou zhroutí, má panickou hrůzu ze zabití a skutečný strach svůj o život. Vyskytují se také poruchy spánku a noční děsy.

Oběti mívají snahu od všeho uniknout, potřebují odbornou pomoc, avšak je těžké získat jejich spolupráci.

3.7 Osobnost pedagoga

K výkonu učitelského povolání je nezbytná nejen pedagogická způsobilost. Při hlubším zamyšlení nad svou prací se každý učitel dobere k řadě protikladů. Týkají se hlavně složitosti při předávání postojů k životu, ke světu, k hodnotám směrem k žákům. Zde si dobrý učitel nemůže být nikdy zcela jist, že nezatíží své žáky vlastními názory, předsudky, které i jemu samotnému někdy komplikují život a brání jeho dalšímu vývoji.

Pedagogové by měli být osobnosti emocionálně vyzrálé a hlavně psychicky stabilní. Každý den míří na učitele velká spousta podnětů jak pozitivních, tak i negativních. Labilita osobnosti může vést k uzavřenosti učitele do sebe a svých problémů. Takový člověk pak nemá schopnost vidět a vnímat případné signály patologického dění ve skupině.

P. Říčan (Říčan, 1995, s. 40) podotýká: „*Děti jsou často zklamány tím, jak málo učitelé dělají proti šikaně, jak ji přehlíží, jak podceňují utrpení, které znamená pro oběti, jak polovičatě a neobratně ji vyšetřují a jak málo ji trestají. Učitelé berou někdy vážně jen viditelné následky šikany: zranění a hmotné škody.*“

Paradoxně se také stává, že učitel sám v podstatě nevědomky připraví živnou půdu pro bujení šikanování v třídním kolektivu.

Mnohdy však učitelé vnitřně sdílejí averzi kolektivu k oběti a nedokáží svůj postoj vyrovnat. Tím nepřímou s agresí souhlasí a podporují ji. Pedagog může sám bezděčně dát podnět k šikaně, pokud nesprávně nebo nevhodně použije ironii nebo žáka před třídou zesměšní. Důvodem, proč mají pedagogové i přes závažnost šikany tendenci ji ignorovat je, že nejsou schopni jednotlivé případy

vyřešit a kázeňsky zvládnout, může být absence odborných znalostí a mnohdy k tomu rovněž nemají vytvořeny optimální podmínky. (Kolář, 2001)

3.8 Zvláštnosti šikanování u dětí a mládeže

Šikanování jako takové se svými projevy přece jen trochu liší vzhledem k věkovým kategoriím. Kořeny šikanování bychom u některých dospělých našli právě v jejich nevydařeném dětství. Každá věková skupina má své specifické zvláštnosti. Poněvadž je téma práce zaměřeno hlavně na mládež, je vhodné se podívat na rozdíly mezi dětmi a dospělými.

„ Šikany mezi dětmi a mládeží mají svůj kolorit. Kořeny problému a mechanismus jsou však stejné jako mezi dospělými. Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace, zkrátka menší výskyt tzv. dokonalých šikan.“ (Kolář , 2001, s. 47).

Dětské šikany jsou oproti šikanám páchaným mládeží více náladové, méně úporné a propracované, připomínají spíše „ štvaničí“ než „mafíánskou mašinerii“. Dají se rozhodně lépe odhalit a také se jednodušeji napravují.

Určité projevy šikanování se vztahují k věku a pohlaví agresorů a také k prostředí, kde k němu dochází. Z praxe se můžeme dozvědět, že u děvčat se šikana vyskytuje o něco méně (alespoň brutálnějších forem).Avšak ve srovnání s výzkumy u nás a ve Skandinávii vyšlo najevo, že české dívky šikanují třikrát častěji než děvčata v Norsku a Švédsku (Olweus,1993,Říčan,1995). Známým faktem je i skutečnost, že mezi dívkami více převažují psychické formy násilí.

Nejkrutější formy šikany se odehrávají tam, kde je oběť nucena žít společně s agresory a kde je uplatňován tvrdý hierarchicko- autoritativní přístup, pro který je příznačná tuhá vnější kázeň. Rizikové jsou dlouhodobější pobyty mimo školu (př. brigády), internáty, ústavy – zejména dětské domovy, výchovné ústavy a věznice, které ve výskytu šikany bezkonkurenčně vedou.

(Kolář, 2001)

3.9 Šikana a rasová diskriminace ve školním prostředí

Výchova je důležitá součást prevence proti intolerantním a rasistickým myšlenkám ve společnosti. Je možné se domnívat, že lze najít společné (samozřejmě i rozdílné) prvky šikany a rasové diskriminace mezi spolužáky.

Rasové násilí nemusí být vždy označeno jako šikana a naopak šikanováni mohou být i české bílé děti, které se odlišují např. vlastnostmi. Děti většinou mají tendenci z kolektivu izolovat slabší jedince a ty, které jsou „v něčem jiné“.

Pokud se podíváme na přímé znaky šikany, jsou velmi podobné rasově motivovaným útokům: posměch, pokořující přezdívka, hrubé žerty, kritika ze strany agresorů, nepřátelský, pohrdavý tón řeči atd.

Šikany s rasistickou podobou bývají jejími aktéry omlouvány určitou rasistickou ideologií. Hlavním důvodem násilí je nesnášenlivost agresorů k přítomnosti jiných ras. Rasový nátlak u šikan má dvojí podobu – skutečnou a „hrovou“ formu. U skutečné formy jsou oběťmi lidé jiné rasy než agresori. V případě „hrové“ formy je šikana pojmuta jako „hra na rasismus“ (mezi žáky jedné rasy).

Jaký je však vztah mezi těmito dvěma formami šikany? Působí zde dva základní zdroje rasového násilí. Prvním zdrojem jsou skutečné rasové rozdíly, které samy o sobě vyvolávají strach a agresi. Zde se projevuje také naše biologická výbava po předcích. Druhým zdrojem jsou tendence člověka uspokojit své vlastní sobecké potřeby. Sem patří nutkavá strategie skrývání vlastního strachu a zneužívání strachu druhých a dále strategie dělení lidí na slabé a silné. (Kolář, 2001)

4. Řešení šikany a její prevence

4.1 Diagnostika šikanování

„Zmíněný jev bývá často velmi dobře skrytý. Je proto někdy značně obtížné jej zjistit, získat o něm pravdivé informace a nenechat se svést na falešnou stopu. Mnohem náročnější je šikanu řešit, neboť jeho důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky. „ Léčení“ pak vyžaduje znalost specifických diagnostických postupů a metod nápravy, v mnoha bodech odlišných od řešení obvyklých kázeňských problémů.“ (Kolář,2001,s.13)

Pedagog, který chce šikanování odhalit a úspěšně řešit, se musí mimo své profese stát ještě vyšetřovatelem a psychologem v jedné osobě. Dále by měl disponovat notnou dávkou empatie a taktéž počítat s náročnějším časovým angažováním se v problému.

Abychom mohli zahájit vyšetřování, musíme mít pro něj pádné a ověřené důvody. Většinou se šikana vyšetřuje na základě nahodilého alarmu, který bývá způsoben několika důvody. Nejčastěji to jsou :

- Informací osobní nebo telefonickou od rodičů, jež mají podezření na šikanu, nebo rovnou žádostí o vyšetření týrání jejich dítěte
- Šikana je náhodou provalena. Stává se to tím, že například učitel přijde o něco dříve do hodiny a přistihne agresora při akci či je oběť zraněna a nepodaří se to skrýt.
- Díky zoufalé reakci oběti nebo kamaráda, který tajně navštíví učitele a případ mu ohlásí, někdy napíše alespoň anonymní dopisy

Tyto signály je nutné brát za všech okolností vážně a situaci začít prověřovat a řešit, i kdyby se jednalo o pokus o žert. Stejně jako tyto přímé signály jsou neméně důležité i ty nepřímé, které se projevují nenápadně v přítomnosti učitele skrytým voláním oběti o pomoc, např. žák vchází do třídy současně s učitelem, náhlé zhoršení prospěchu.

Pokud se dozvíme o konkrétním případě šikanování, na prvním místě musíme zachovat chladnou hlavu, neboť rozličná reakce učitele může agresorům poskytnout dodatečnou zábavu a zlepšit jejich pozici. Pedagog by měl dát jednoznačně najevo nesouhlas s tím, co se stalo a bezodkladně jednat. Každý vážnější případ ohlásit řediteli školy. Zkušený ředitel by měl být poučen a vědět, že příčina šikany není způsobena neschopností učitele.

Pokud šikanování nějakým způsobem samo nevyjde najevo, existují určitá vodítka, která mohou rodičům a učitelům pomoci ve zjištění, že je dítě šikanováno. Jejich výčet uvádí dr. Kolář (Kolář, 1997,s.112) takto :

- dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o škole
- špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu ošklivé sny
- výrazně se zhorší prospěch, dítě je nesoustředěné, bez zájmu
- často ho před odchodem do školy pobolívá hlava, břicho apod.
- dítě více navštěvuje lékaře, objevuje se neomluvená absence
- dítě chodí do školy nebo ze školy oklikami
- přichází domů s potřhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami či bez nich
- často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze
- dítě přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a má zajištěné obědy
- nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění , odřeniny, modřiny, lehký otřes mozku, naraženou kost nebo zlomeninu, popáleniny na ruce atd.
- vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni dokonce pokusí

Zásadním vodítkem pro vyšetřování je odhad závažnosti onemocnění školní skupiny. Je- li ve skupině šikana plně rozbujelá, neodkladně bychom měli povolát specialistu.

Odhad závažnosti onemocnění školní skupiny lze podle M. Koláře shrnout do dvou stupňů :

1. Počáteční onemocnění – první ,druhý, třetí stupeň šikany
 - normy, hodnoty a postoje nepřijaty většinou kolektivu
2. Pokročilé onemocnění – čtvrtý a pátý stupeň šikany
 - normy, hodnoty a postoje přijaty většinou třídy či úplně všemi

Pokud diagnostikujeme počáteční stadium šikany, je v moci pedagogů pokusit se situaci zvládnout bez odborné pomoci. Zjistíme-li však pokročilé stadium šikanování, měli bychom postupovat následovně :

- zajistit ochranu oběti
- nedělat zásadní kroky ve vyšetřování
- využít možnosti spolupráce s odborným pracovištěm

4.2 Schéma vyšetřování

Řešení případu šikany v konkrétním kolektivu dětí nebo mládeže je vlastně otázkou hledání a nalezení optimálních způsobů, jak účinně pomoci oběti a šikanujícímu. Při každém sebemenším podezření na šikanování konkrétního dítěte máme za úkol zjistit co nejvíce informací o zdrojích, způsobech, frekvenci, místě a době trvání ubližování oběti.

Strategii vyšetřování je postavena na pěti zásadních krocích, které zformuloval M. Kolář (Kolář, 2001) a jež by měly sloužit jako vodítko pro všechny případné vyšetřovatele šikany. Jsou jimi :

1. *Rozhovor s informátory a oběťmi* (v případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, ihned vyslechneme oběť)
2. *Nalezení vhodných svědků* (zde se dělá nejvíce chyb)
3. *Individuální nebo konfrontační rozhovory se svědky* (nikdy nesmíme konfrontovat oběti a agresory !)

4. *Zajištění ochrany obětí* (nikdy ji neponechat osudu)

5. *Rozhovor s agresory a případná konfrontace mezi nimi* (vždy poslední krok, princip „přitlačení ke zdi“)

Všechny výše uvedené kroky jsou nezbytné, nelze žádný krok vynechat a ani přeskočit pořadí jednotlivých kroků. Hlavním úkolem celé strategie je nalezení odpovědí na tyto otázky :

- Kdo je obětí, kolik jich je ?
- Kdo je agresorem, kolik je agresorů ? Kdo je iniciátor, aktivní účastník, kdo obětí i agresorem ?
- Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětím ?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo ?
- Jak dlouho šikanování trvá ?

Veškeré výpovědi musíme řádně zapsat, protože je to důležité pro pozdější úspěšné aplikování metody vnějšího nátlaku a taktéž pro osobní ochranu učitele před případnými stížnostmi rodičů agresora.

4.2.1 Školní lynčování - poplachový plán

Skupinové běsnění, jenž se pracovně nazývá školní „lynčování“, je vždy závažným projevem již pokročilého stadia šikanování. Tato agresivní forma mučení obětí se obvykle naprosto vymkne kontrole a všem zábránám zúčastněných aktérů. Název byl převzat podle soudce Lynche, který na Západě provozoval trestání údajného viníka davem lidí bez řádného soudu. Pokud se tato forma šikanování ve škole objeví, tento fakt by měl upozornit pedagogy na závažnou skutečnost, že se jedná o plně rozvinutou šikanu. V rámci boje proti šikanování by měla každá škola mít připraven svůj „ poplachový plán“, kde bude jednoznačně vymezen postup, jakým způsobem přesně postupovat při výskytu školního lynčování.

Jednou z mnoha rozličných variant lynčování je *skupinové kopání do oběti*. V patologicky narušené skupině se aktéři dostávají do transu, jsou zbaveni zábran a jen se plně soustředí na potrestání „viníka“.

Co by měl pedagog v této situaci neodkladně udělat ?

Na tuto otázku nám dává jasnou a přehlednou odpověď etoped M. Kolář (Kolář, 2001)

- překonání šoku pedagoga
- bezprostřední záchrana oběti
- zvláštní organizace vyšetřování, která dále zahrnuje :
- zalarmovat další kolegy a domluvit spolupráci při vyšetřování
- zabránit domluvě na křivé skupinové výpovědi
- pomoc a podpora oběti
- ohlásit celou věc policii

Při vyšetřování je nutné brát zřetel na prožité trauma oběti, je vhodné, aby výslech vedl specialista vyškolený přímo na šikanování. Velkým nedostatkem vyšetřování bývá nedostatečné utajení svědků, téměř vždy totiž žijí agresori a oběti v jedné sociální skupině a tudíž nejsou dostatečně ochráněni před pomstou či zastrašováním agresory.

Léčba u pokročilého stadia šikany je velmi obtížná, poněvadž normy agresorů přijme většina členů skupiny. Jako vhodné řešení se jeví vyloučení jádra agresorů ze skupiny, někdy se doporučuje rozdělit i zbytek třídy a spojit s třídou jinou.

Z nápravných metod je vhodné využití metody vnějšího nátlaku. Šikanu lze touto cestou zastavit, ovšem bez záruky, že se bude v budoucnu opakovat.

4.3.2 Volba taktiky

Abychom se mohli správně rozhodnout, jakou zvolíme taktiku vyšetřování šikany, musíme vzít v úvahu celou řadu faktorů. Hlavně nás zajímá diagnostika stadia onemocnění skupiny a neméně také věk vyšetřovaných žáků, neboť úplně jinak přistupujeme např. k dětem mladšího školního věku než k mladistvým delikventům.

Pokročilá stadia šikany si žádají „tvrdší“ taktiky, poněvadž téměř všichni zúčastnění přijali patologické normy a tudíž zapírají, křivě vypovídají, výjimkou nejsou ani falešní svědkové.

Zatímco u počátečních šikan postačuje použití metody překvapení a skrytosti. Účelem je vyšetřovaného překvapit a zaskočit nepřípraveného. Další výhodou skýtá tato metoda v tom, že chrání bezpečí informátorů, svědků i obětí. Bezpečí těchto ohrožených ještě jistíme provedením sociometrické metody celé skupiny, anebo hovoříme postupně se všemi žáky.

4.2.3 Kritika Říčanova postupu při vyšetřování šikanování

V článku publikovaném v Učitelských listech uvádí M. Kolář myšlenku, že postup při vyšetřování šikany, který prezentuje jeho kolega P. Říčan, je chybný. Vzhledem k angažovanosti obou autorů na problematice šikany je vhodné zde nastínit základní rozpory obou autorů. M. Kolář vytýká P. Říčanovi, že málo respektuje speciální teorii, naprosto ignoruje praxi, což vlastně vede až k poškozování obětí šikany. Bizarnímu zákroku přirovnává Kolář radu Říčanovu – *vyšetřovat agresory hned po výpovědi poškozeného*.

V článku jsou popsány omyly v Říčanově vyšetřovacím postupu, který je uveden v jeho knize Agresivita a šikana mezi dětmi (s. 51-53). V jeho metodě se vyskytuje několik vážných chyb a spoustu rizik. Říčanův postup si v hlavních zásadách a doporučeních odporuje.

Možné chyby, jež poškozují :

1) Říčan nepracuje s faktem zásadní odlišnosti řešení u počátečních a pokročilých šikan, také nepočítá s výskytem tzv. neobvyklých forem šikan, které vyžadují doladění metod.

2) Říčan nedodržuje svůj (Olweusův) správný základní princip „*chránit zdroj informací a neprozradit ho*“. Uvedené kroky ohrožují bezpečnost oběti i svědků a jsou pro léčbu šikany škodlivé.

- Zásada „*vyslechnout a konfrontovat*“ - pedagogové bezprostředně konfrontují výpověď týraného s výpověďmi agresorů . Kolář tuto variantu přirovnává k setkání myšky s kobrou

! Rozhovor s agresory je vždy až poslední krok ve vyšetřování

- Přemlouváme, aby oběť zveřejnila své udání

Co říci na to, že autor P. Říčan doporučuje : „ Jsme-li schopni zajistit oběti účinnou ochranu, přemlouváme ji, aby souhlasila se zveřejněním svého udání“? Jak můžeme zajistit bezpečnost oběti a k čemu to povede ?

Autor článku upozorňuje na další rozpor v přístupu k řešení šikany u doc. Říčana.

- *uhodit na agresora* – na podkladě čeho máme na něj uhodit, když se mluvilo pouze s obětí?
- *Svědky hledat mezi nejslušnějšími dětmi* – u Říčana chybí empirická typologie iniciátorů šikany. Jak můžeme tvrdit, že slušní a výborní žáci nemohou být aktéry šikanování ?
- *Získané informace uschováme pro budoucnost-* je nutné hledat pomoc ihned, v přítomnosti !!!
- *Jak si představuješ moji pomoc ?* – na počátek rozhovoru je to nevhodné, lze chápat jako přehazování zodpovědnosti na oběť
- *Agresory vyšetřujeme, když máme volnou hodinu* – stačí vyučovací hodina? Co když ji má učitel volnou jednou za týden?

- *K nápravě obyčejně stačí, když agresori vědí, že jsou prozrazeni* – je zákonitě, že se agresori vylžou, u pokročilých stadií hrozí navíc poškození zdraví a života oběti
- *Odpovídající trest* – co je odpovídající trest ?
- *Zásada 2 je v rozporu s doporučením 1 a 6* – s. 51 –Říčan doporučuje uhodit na agresora, když nejsme připraveni. Prý k nápravě stačí, dáme-li agresorovi najevo, že víme o jeho praktikách
- *Nevinné dítě nám psychický nátlak promíne* – při počátečním stadiu šikany se obzvláště tato chyba nemůže stát

4.3 Možnosti nápravy

Po dokončení vyšetřování je třeba přistoupit k druhé fázi, a tou je vlastní náprava. Spočívá ve využití dvou navzájem odlišných metod :

- *metoda vnějšího nátlaku*
- *metoda usmíření*

Obě tyto metody se snaží zastavit průběh šikany a obnovit oficiální normy v patologicky narušené skupině jedinců spolu se zabezpečením ochrany oběti. Nedá se jimi léčit celá skupina, pouze jednotlivec nebo určitá podskupina a taktéž nedokáže řešit přímo příčiny problému

4.3.1. Metoda vnějšího nátlaku

Cílem této metody je přimět viníky pomocí trestu a strachu k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Jedná se o ochranu skupiny jako celku. Metoda zahrnuje následující tři části :

1) *Individuální nebo komisionální pohovor* – u počátečních šikan stačí u dětí vytvořit pedagogický nátlak za přítomnosti třídního učitele, agresora a jeho rodičů, závažnější formu šikany je nutné řešit komisionálním jednáním s účastí ředitele školy, výchovného poradce a třídního učitele.

Mezi výchovné sankce, jež může ve své kompetenci uložit škola patří :

- snížená známka z chování
- vyloučení ze školy
- převedení do jiné třídy
- dobrovolný pobyt v SVP
- umístění v diagnostickém ústavu
- nařízení ochranné výchovy

2) *Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou* – stejně jako rodiče, musíme informovat žáky celé třídy o závěru jednání výchovné komise.

Oznámení není zcela jednoduchou záležitostí. I v případě méně závažné situace není oznámení snadnou situací, neboť většina žáků se přiklání na stranu agresora. I přesto, že u závažných forem šikany nemá toto opatření zásadní výchovný účinek, je důležité, že škola tím vyjadřuje svůj pevný postoj proti jevu šikanování.

3) *Ochrana oběti* – oběť není možno ponechat svému osudu, tudíž možnosti ochrany jsou následující :

- setkávání pedagoga s důvěryhodnými svědky
- stanovení ochránce obětí
- intenzivní mapování situace
- péče v odborném zařízení
- kontakt s rodiči

4.2.1. Metoda usmíření

Další možností poskytnutí první pomoci je metoda, jejíž podstata spočívá ve vnitřní proměně vztahů mezi oběťmi a agresory. Aplikování této metody není vůbec jednoduché, je třeba pečlivě zvážit, kdy má naději na úspěch a kdy může naopak ještě více uškodit. Metoda usmíření je

jakýmsi předstupněm minimální léčby patologické skupiny a citlivě reaguje na slabé stránky represe. Pro názornost uvádím některé z nich :

- u skupiny s větším počtem agresorů je šikana nápodobou tělesného trestání, kdy silný trestá slabého
- k upevnění negativních rolí přispívá veřejné označování členů skupiny za útočníky oběti
- obviňování a trestání často prohlubuje narušený vztah útočníka k obětí, pedagogovi a škole

Vždy bohužel existuje riziko , že se útočníci budou chtít pomstít a zabránit tomu je obtížné. Je-li však agresor přístupný a ochotný se napravit, lze jej potrestat pouze symbolicky. Nemůžeme dopředu vědět, zda metoda dosáhne rozhodujícího obratu , avšak stojí za námahu tuto variantu vyzkoušet.

4.4 Trestní oblast vzhledem k šikaně

„Naším státem ratifikovaná Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškození zdraví a ohrožení života. Tato mezinárodní smlouva není vzhledem k šikanování dodržována.“
(Kolář, 2000, s. 71)

Akt šikanování bývá v celé řadě případů ve své podstatě trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, jež vyplývá z neznalosti , vede řadu rodičů, pedagogů a veřejnost k názoru, že šikanování je chápáno jako „ klukovina“, případně přestupek související s věkem. Mezi veřejností obecně nebývá totiž trestně právní charakter znám.

4.4.1 Trestní postižitelnost pachatele šikany

Aby mohlo být zahájeno trestní stíhání proti pachateli šikanování, musí dotyčný bezpodmínečně dovršit věkovou hranici **15 let**. Pokud se jedná o zvláště závažnou trestnou činnost (např. vražda) u agresorů trestně neodpovědných, avšak starších 12 let, má soud pravomoc uložit

ochrannou výchovu ve zvláštních výchovných zařízeních určených k těmto účelům.

4.4.2 Přehled trestných činů

Páchání šikany může v některých případech naplňovat *skutkovou podstatu trestného činu*. Mohou jimi být :

- **omezování osobní svobody** – dopouští se ho ten, kdo jinému bez oprávnění brání užívání osobní svobody (§ 231 TZ)
- **vydírání** – je-li oběť nucena násilím nebo pod pohrůzkou násilí k nějakým úkonům (§ 235 TZ)
- **vzbuzení důvodné obavy** – souvisí s vydíráním
- **loupež** – je násilné odebírání věci (§ 234 TZ)
- **ublížení na zdraví** – projeví –li se šikana i na zdravotním stavu poškozeného (§ 221 TZ)
- **poškození cizí věci** – je-li šikana založena na úmyslném poškození věci oběti (§ 257 TZ)
- **znásilnění** - § 241 TZ

Jedná-li se o majetkovou trestnou činnost, je nutné, aby škoda tímto činem způsobená, přesáhla částku 5000 ,-Kč, poněvadž při škodě menší se čin kvalifikuje jako přestupek.

4.5 Právní pohled na šikanu ve školách

Pedagogičtí pracovníci včetně ředitele školy mají přímou odpovědnost za chování žáků nejen během výuky, ale i o přestávkách. V oblasti týkající se šikany je povinností ředitele školy zejména :

- seznámit žáky, učitele a vychovatele s problematikou šikany, zajistit školení pedagogů
- seznámit pedagogy se systémem pro oznamování a vyšetřování šikany, spolupracovat s odbornými institucemi ministerstva školství
- ustanovit metodika prevence šikany

- spolupracovat se žáky, rodiči a pedagogy při řešení šikany
- stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu
- zajistit zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách

Zásadní otázkou zůstává, jak se mají zachovat pracovníci školy, když zaznamenají výskyt šikanování. Mají povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně- právní ochrany dětí skutečnosti, které ohrožují žáka anebo spáchá-li žák trestný čin či opakovaně přestupek.

První osobou, na níž by se měla oběť obrátit, je právě pedagog. Jestliže byl učitel informován o známkách šikany, která by naplňovala skutkovou podstatu trestného činu a tuto skutečnost neoznámil na policii, mohl by být stíhán pro tyto trestné činy :

- neoznámení trestného činu (§ 168 TZ)
- nepřekažení trestného činu (§ 167 TZ)
- nadřizování (§ 166 TZ)
- schvalování trestného činu (§ 165 TZ)
- účastník trestného činu (§ 10 TZ)

Kromě výše uvedených obvinění může být chování pedagoga klasifikováno i jako porušení pracovní kázně nebo na základě zanedbání dozoru může nést učitel občanskoprávní odpovědnost za škodu způsobenou nezletilými, na něž byl povinen dohlížet.

4.6 Role školy při řešení šikany

Klima každé školy může výraznou měrou přispět k prevenci a tlumení patologického jevu šikany. Mezi možnosti, jak ovlivnit rizikové okolnosti týkající se prostředí školy, jmenuje P. Pöthe (1996) tyto níže uvedené body :

- jasné zásady zásahu proti patologickým jevům včetně šikany
- přehled a dohled na dění mezi žáky
- dobrý vztah mezi učitelem a dětmi
- pozitivně laděná výchova a více pochval

- stanovení pravidel bezpečného soužití
- aktivní vyhledávání šikany mezi dětmi
- pořádání diskusí se žáky o odlišnostech a předsudcích mezi lidmi

Učitel kromě vzdělávání provádí i řadu dalších činností, např. diagnostickou, poradenskou. V dnešní době ale čím dál více supluje i výchovu rodinnou, již neplní řada rodičů z rozličných důvodů. Vnímavý pedagog, který tráví se žáky velkou část dne, by si měl všimnout zárodku patologického vývoje života školní třídy.

4.7 Role rodiny při řešení šikany

„Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problémem však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Nejsou toho z různých důvodů schopni, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku.“ (Kolář, 2001, s. 165)

Dr. Kolář zde poukazuje na složitost situace, neboť i ve zdravě fungující rodině se může stát, že šikanované dítě je vystrašené a bojí se svěřit.

Často bývá první osobou, která se dozví o šikaně, právě rodič. Buď dítě nevydrží nátlak agresora a svěří se s problémem doma, nebo rodiče pojmu podezření na základě varovných příznaků v chování jejich dítěte.

Profesor Říčan (Říčan, 1995) se domnívá, že se určitá část rodičů agresora nemá ani tušení o tom, že jejich dítě způsobuje jiným trauma fyzické či psychické. Informuje-li škola rodiče agresora, ti často reagují fyzickým trestem, což vytváří jakýsi „bludný kruh“ – v agresorovi toto vyvolá ještě více agresivity.

O šikanování se mnohem častěji dozvídají rodiče obětí. Ve velké části případů oběť nevydrží tlak situace a svěří se, nebo jsou příznaky šikanování natolik zjevné, že se rodiče sami dovtipí.

Jak by tedy měli rodiče správně zareagovat na odhalení jevu šikanování ?

Vhodný návod na řešení problému nám předkládá M. Kolář (Kolář, 2001), jaké kroky bychom měli podniknout a ještě více neublížit :

- dítěti poskytnout maximální oporu

- navštívit ředitele školy a třídního učitele
- některá další opatření – např. kontaktovat odborníka, policii při závažnější šikaně

Jestliže oběti hrozí bezprostřední ohrožení, odborníci doporučují ponechat ji doma v bezpečí. Jako rodiče nesmíme zásadně podlehnout panice a všechny další kroky důkladně promyslet. Poněvadž probíhá-li proces šikanování, není to záležitost krátkodobá, tudíž pro oběť nic neznámého.

4.8 Druhy prevence a předpoklady úspěšného řešení šikany

Aby se u nás v ČR snížil nárůst jevu šikany, mělo by si co nejvíce odborníků připustit závažnost tohoto problému. Účinnou prevencí nemáme na mysli jen předcházení šikanování, ale také praktické řešení na všech rovinách různých stadií šikany.

U velké části dětí a mládeže pozorujeme rozmanité podoby „naschválů a klukovin“. Přesto nikdy nemůžeme s jistotou říci, kdy se situace může vymknout z normálu a nastoupí patologické chování.

V oblasti šikanování se rozlišuje prevence primární a sekundární, zatímco terciální v současné době téměř neexistuje.

4.9 Opatření k prevenci a řešení šikany ve školách

Staré české přísloví praví, že kdo si hraje – nezlobí a ten, kdo pracuje – nemá čas na lumpárny. Z tohoto přísloví si můžeme odvodit zásadní myšlenku, že pokud vyučování žáky zaujme, zvyšuje se tím předpoklad k minimalizování patologických jevů mezi žáky – tudíž i šikany.

V následujících devíti kapitolách je prezentován stručný přehled jednotlivých opatření k prevenci šikany, jak je uvádí ve své knize S. Bendl (Bendl, 2003)

4.9.3 Zajímavá výuka a školní program

Do této kategorie můžeme zařadit hlavně tři body. Těmi jsou :

- zajímavý obsah výuky (osnovy, zajímavá interpretace učitele)

- činná škola a aktivizující metody výuky (problémové učení, důraz na tvořivost)
- poutavý školní program (školní časopis, zájmové aktivity, využití volného času)

4.9.2 Prostředky k odhalení a diagnostikování šikany

Základní a první krok k řešení šikany je připustit si možnost její existence. K diagnostice stadia šikany slouží rozličné nástroje a metody :

- **pozorování** - učitelé by si měli více všimnout dění o přestávkách, ve třídě a chování jednotlivých žáků
- **rozhovor** – na rozmezí pozorování a rozhovoru je naslouchání, učitel v roli „vrby“ může posloužit jako diagnostický a terapeutický prostředek , výborným řešením se zdá být ve škole přítomnost psychologa, etopeda a sociálního pedagoga
- **dotazník** – zadávání depistážních dotazníků, schránka důvěry
- **sociometrie** – speciální diagnostická metoda zjišťující společenský status jednotlivce ve skupině

4.9.3 Dozor a jemu blízké prostředky

Ve školním prostředí se dozor praktikuje především proto, aby se zabránilo agresi a vulgárnostem mezi žáky, dále i šikanování a zneužívání návykových látek. Mnozí učitelé podceňují význam dozorů o přestávkách. Jednou z možných příčin může být únava z přetíženosti pedagogů, kteří by si o přestávce potřebovali spíše odpočinout. Využití kamerového systému pomáhá monitorovat situaci v prostorách školy a případně poslouží i k usvědčení pachatele šikanování.

4.9.4 Práce s oběťmi šikany

S. Bendl nám ve své knižní publikaci předkládá návod, jak správně pracovat s potenciálními oběťmi šikanování. Jsou jimi níže uvedené :

- *vyhýbání se šikanování* – ohrožení jedinci by se měli vyhýbat rizikovým místům, spíše se zdržovat pohromadě ve skupině svých kamarádů
- *metody pěstování odolnosti vůči projevům šikany* – následující metody se snaží napomoci ohroženým dětem získat větší psychickou odolnost (trénink asertivity, sport, humor, sociálně psychologické hry a další)

4.9.5 Práce s agresory

Neméně důležitou součástí prevence šikany je tlumení agresivních sklonnů dětí, u nichž se projevuje tendence k patologickému chování. Hlavním cílem práce s těmito žáky je posílení sebevědomí agresorů. K tomuto účelu napomáhá častější užívání pochvaly, kterou děti někdy opravdu hodně málo slyší a dalším prostředkem je zaměstnávat je pro ně atraktivní činnostmi.

Ke snížení napětí a odplavení stresu z těla vhodně poslouží zařazení relaxačních technik, které je možno využít v hodinách tělesné výchovy.

Z dalších technik lze jmenovat např. pěstování empatie, používání alternativních trestů, převedení agresora do jiné třídy, aktivity pro volný čas....

4.9.6 Práce se všemi žáky

S. Bendl dává pedagogům návod, jakými metodami a prostředky máme možnost pracovat se všemi žáky – dotýkají se jich ve stejném rozsahu. Jsou to následující :

- ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie
- osvěta – dostatečná informovanost žáků o problematice šikany formou letáčků a videoprogramů
- žakovské smlouvy – žáci se podílejí na sestavování školního řádu
- vytvoření zdravého jádra třídy – spočívá v pozitivním ovlivnění

kolektivu třídy, aby se netolerovala šikana

- mravní výchova – vést děti k úctě ke člověku, toleranci, solidaritě, probíhá v rámci učebních předmětů či v zájmových kroužcích
- pěstování spolupráce mezi žáky – skupinová práce se třídou

4.9.7 Participace žáků na prevenci a řešení šikany

Mohli bychom najít určitou podobu se souborem prostředků uvedených v předchozí kapitole. Odlišnost této skupiny opatření spočívá ve vnitřním zájmu a aktivitě žáků, jež je spojena ještě s jejich samostatností a ochotou se podílet na prevenci a řešení problémů mezi žáky.

Podle S. Bendla (Bendl, 2003) se žákovská aktivita uplatní zejména v následujících oblastech :

- **žákovská samospráva** – žáci jsou aktivní činitelé školního života, dává jim možnost iniciativy a seberealizace, poskytuje svobodu a převzetí odpovědnosti za svá rozhodnutí
- **peer programy zaměřené na šikanu a zvládání konfliktů** – programy za aktivní účasti vyškolených vrstevníků, lze je realizovat různými způsoby, pomáhají utvářet pozitivní model žádoucího chování pro spolužáky

4.9.8 Spolupráce školy a rodiny

„ Obecným cílem školy ve vztahu k rodičům je dosáhnout situace, kdy se rodiče s důvěrou obrátí na učitele.“ (Bendl, 2003, s. 168)

Škola by měla usilovat o co nejlepší kontakt se všemi rodiči, informovat je o výskytu šikany a sdělovat, co konkrétně podniká v oblasti prevence.

Rodiče by měli být seznámeni s adresami a telefonními čísly na instituce zabývající se problematikou šikanování a patologických jevů.

Rodičům obětí by měla škola umět nabídnout pomoc. Mnoho šikanovaných dětí nenachází oporu ve své rodině a tím se pak cítí dvakrát tolik zraněné. Někteří rodiče mohou paradoxně nevědomky šikaně nahrát tím, že na dítě kladou nepřiměřené nároky.

Komunikace a spolupráce s rodiči agresorů nebývá vždy snadná, mnozí z nich mají tendenci reagovat nepřiměřeně. Někteří rodiče dítě krutě a násilně potrestají, což situaci ještě více zhorší. Další skupina rodičů striktně odmítne možnost, že by toho bylo jejich dítě schopno.

4.9.9 Spolupráce školy s institucemi, které se věnují problematice šikanování

Pedagogičtí pracovníci by měli být důkladně proškoleni a poučeni o šikaně jako celku a zároveň by měli být schopni poskytnout rodičům i dětem kontakt na příslušné instituce, které spolupracují se školou v otázkách sociálně patologických jevů.

Pro potřeby pedagogické praxe uvádíme nyní výčet institucí, které mohou škole poskytnout praktické rady a odbornou pomoc s problematikou šikany. Následující stručný přehled poskytuje S. Bendl (Bendl, 2003)

Linka důvěry pro děti a mládež

Je zařízení krizové intervence, které působí při zdravotnickém zařízení. Poskytuje lidem anonymní telefonickou pomoc v krizových situacích. Nejčastější tématické okruhy jsou problémy v lásce, v partnerství, rodinné vztahy, závislosti, šikana a další.

Bílý kruh bezpečí

Sdružení pro pomoc obětem trestné činnosti a jejich blízkým, zabývá se otázkami vlivu násilí v médiích na děti a mládež, podílí se hlavně na prevenci kriminality.

Lata (laskavá alternativa trestu pro adolescenty)

Dobrovolnický program pomoci rizikové mládeži, působí od roku 1992, pro mládež od 15 do 20 let, dohromady pracují páry klient-dobrovolník starší 18 let,aktivity páru jsou průběžně supervidovány, dobrovolníci udržují pravidelný kontakt s kurátorem pro mládež, minimální délka kontaktu je 6 měsíců.

Big Brothes , Big Sisters

Americká iniciativa, jež u nás funguje od roku 1996, její aktivity jsou zaměřeny na děti mladší 12 let, u nás se používá alternativního označení „Pět P“ : přátelství, podpora, prevence, péče, pomoc.

Ze zákona pomáhající instituce

Do této skupiny opatření týkající se prevence a řešení šikany je možné zahrnout i metodickou, právní a jinou pomoc ze strany Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Pedagogicko – psychologická poradna

Tato pracoviště zajišťují odbornou službu dětem a mládeži od 3 do 19 let, jejich rodičům, učitelům a vychovatelům. Činnost je zaměřena na komplexní psychologickou, speciálně pedagogickou a sociální diagnostiku orientovanou na odhalení příčin poruch učení a chování a ostatních problémů ve vývoji osobnosti.

Kurátor pro mládež

Působí jako odborný specializovaný pracovník sociálního referátu, dohlíží na děti a mladistvé, kteří spáchali trestný čin nebo přestupek a taktéž klienti s opakovanými poruchami chování (např. šikana, toxikomanie).

Střediska výchovné péče

Spadají pod školská zařízení pro výkon preventivně výchovné péče, poskytují odbornou preventivně výchovnou péči dětem s rizikem nebo s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Věnují se i dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do normálního života.

Dětské krizové centrum

Zařízení, které je zaměřeno na diagnostiku a terapii dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných, poskytuje pomoc šikanovaným dětem a jejich rodinám.

Diagnostický ústav

Zařízení, které přijímá děti s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou, zároveň děti s nařízeným předběžným opatřením. Umísťuje pak následně děti podle výsledků komplexního vyšetření do dětských domovů, výchovných ústavů. Jedním z častých důvodů umístění dítěte je šikanování spolužáků po selhání všech ostatních možností nápravy.

Policie ČR

Proto, aby se zlepšila spolupráce školy a policie, byl v roce 1998 vydán ve věstníku MŠMT materiál s názvem „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané.“

Psychiatrická léčebna

Dětské klienty se na tomto oddělení ocitají hlavně kvůli poruchám v chování – agresivita, šikana..... V případě nutnosti může soud tuto léčbu nařídit.

Zárodečné podoby šikanování se vyskytují více či méně na všech školách, a to téměř ve všech třídách. Z tohoto důvodu je nesmírně důležité, aby pedagogové uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikany. Další zádrhel spočívá v tom, že i ta nejlepší škola nedokáže při sebelepší prevenci zcela zabránit rozvinutí pokročilé šikany. V těchto případech musí učitelé umět spolupracovat s ostatními odborníky.

PRAKTICKÁ ČÁST

5. Cíl výzkumu, stanovení hypotéz a metody výzkumu

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo provedení sondáže do náhodně vybraného vzorku středoškolské mládeže. Prakticky jsem zjišťovala výskyt a rozsah prevence patologického jevu šikanování na třech středních školách Strakonicka. Podle analýzy získaných informací porovnám výskyt šikany na jednotlivých školách, dále jaká preventivní opatření každá škola přijala a jakým způsobem se snaží tento patologický jev potlačovat.

5.2 Stanovení hypotéz

Po důkladném prostudování odborné literatury vztahující se k problematice šikanování a bližším specifikování jádra problému, uvádím následující hypotézy :

Hypotéza č. 1 :

Mládež ví, kam se obrátit pro pomoc, stanou-li se svědky nebo oběťmi šikanování

Hypotéza č. 2 :

Na středních školách převažuje více psychická forma šikany

Hypotéza č. 3 :

Učitelé jsou málo připraveni na rozpoznání a řešení šikany

5.3 Metody výzkumu

Po pečlivém uvážení jsem pro svůj průzkum zvolila metodu dotazníku, jež se mi zdála jako nejvhodnější vzhledem k tématu a výběru respondentů.

Pro hypotézu č. 1 a 2 byl žákům zadán depistážní dotazník Michala Koláře, uvedený v publikaci Bolest šikanování – Portál 2001. Dotazník obsahuje 27 otázek otevřených nebo uzavřených. Je zaměřen zejména na zachycení alarmujících signálů šikanování.

Hypotézu č. 3 testuje dotazník zadaný učitelům, kteří absolvovali výše uvedený vzdělávací a tréninkový program Reakce učitele na šikanu. Konal se na našem pracovišti v září tohoto školního roku v rámci preventivního opatření školy a sledoval zlepšení vzdělání pedagogů o této problematice. Dotazník vztahující se k této hypotéze je moje vlastní tvorba a obsahuje celkem 10 otázek. U všech dotazníků byla důsledně zachována anonymita respondentů a všechna získaná a cenná data jsem podrobila důkladné analýze.

Struktura otázek vztahující se k hypotézám

Hypotéza č. 1 : mládež ví, kam se obrátit pro pomoc, stanou-li se svědky nebo oběťmi šikanování

Otázky v dotazníku pro žáky : 17,18,19,20,21,22

Hypotéza č. 2 : Na středních školách převažuje více psychická forma šikany

Otázky v dotazníku pro žáky : 6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,27

Ostatní otázky související s tématem šikany : 1,2,3,4,23,24,25,26

Hypotéza č. 3 : Učitelé jsou málo připraveni na rozpoznání a řešení šikany

Otázky v dotazníku pro učitele : 1 – 10

5.4 Profil vybraných středních škol

Výzkum probíhal na těchto vybraných středních školách Strakonicka :

- 1) Střední škola řemesel a služeb Strakonice, Zvolenská 934
- 2) VOŠ a SPŠ Strakonice, Želivského 291
- 3) Gymnázium Strakonice, Máchova 174

Střední škola řemesel a služeb Strakonice



V současné době tato škola zajišťuje komplexní výuku v technických oborech a oborech služeb, kterých je celkem 13. Možnost je rozšířena rovněž o nástavbové studium denní nebo večerní formou. Součástí nabídky učebních oborů je obor pro absolventy speciálních základních škol - pečovatelské práce.

Škola poskytuje vzdělání žákům, kteří chtějí po vyučení pracovat jako zaměstnanci, popřípadě provozovat živnost ve svém oboru. Žáci se aktivně zapojují do každodenního života města i regionu, podílí se na zajišťování významných společenských akcí – vernisáží, rautů a oslav. Škola je členem hospodářské komory a několika profesních svazků.

Vyšší odborná škola a Střední průmyslová škola Strakonice



Tato škola je státním školním zařízením. V současné době se škola řídí požadavky na trhu práce. Absolventi studijních oborů mohou pokračovat ve studiích na VOŠ či na vysokých školách. Výuku zde profesně zajišťuje celkem 49 učitelů.

Mezi nabízené studijní obory patří : obalová technika, strojírenství, technické lyceum a řízení jakosti ve strojírenství. VOŠ dále láká absolventy na studijní obor : výrobní technologie ve strojírenství (forma denního či dálkového studia)

Gymnázium Strakonice



Škola poskytuje úplné střední vzdělání s maturitou v rámci čtyřletého (12 tříd) a osmiletého studijního cyklu (8 tříd). Ve školním roce 2006 / 2007 navštěvuje tuto školu celkem 597 studentů. Pedagogický sbor tvoří 41 učitelů včetně ředitele a zástupce ředitele.

5.5 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvořili studenti čtvrtých ročníků vybraných středních škol. Celkem jsem získala 147 vyplněných dotazníků. Věkové rozmezí studentů bylo od 18 do 19 let. Pro lepší orientaci uvádím přehled respondentů na jednotlivých školách včetně zastoupení podle pohlaví respondentů.

Tabulka č. 1: Přehled respondentů

	Celkově	Chlapci	Dívky
Střední škola řemesel a služeb	40	22	18
VOŠ a SPŠ	56	56	0
Gymnázium	51	10	41

3. Prezentace výsledků výzkumu

6.1 Dotazník pro žáky

Musím konstatovat, že jsem se na všech vybraných školách setkala s milým zájmem a ochotou zúčastnit se výzkumu. Depistážní dotazník(viz příloha č. 1), jenž byl zadán žákům, je velmi obsáhlý, rozdělila jsem výsledky odpovědí proto na 3 bloky – otázky vztahující se k hypotéze č. 1, k hypotéze č.2 a otázky zbývající, které nám mohou poskytnout zajímavé poznatky této problematiky. V samostatné kapitole zpracuji průběh, poznatky a vyhodnocení kurzu, k němuž se vztahuje hypotéza č. 3.

6.1.1 Vyhodnocení dotazníku pro studenty

Otázka č. 1: Jsi rád(a) v této třídě ?

Na položku, zda jsou žáci v dané třídě rádi, odpovědělo ANO 109 (74%) respondentů, NE 15 (10%) a zbytek 23 (16%) NEODPOVĚDĚLO.

Tabulka č. 2: Jsi rád(a) v této třídě ?

ANO	109	74%
NE	15	10%
NEODPOVĚDĚLO	23	16%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 2: Máš ve třídě dobrého kamaráda ?

Na tuto otázku mi poskytlo kladnou odpověď 140 (95%) dotázaných, kdežto zápornou odpověď pouze 7 (5%). Odpověď jsem získala od všech dotázaných.

Tabulka č. 3: Máš ve třídě dobrého kamaráda ?

ANO	140	95%
NE	7	5%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 4: Patříš ve vaší třídě do nějaké party ?

Touto otázkou jsem se pokoušela zjistit, jsou – li studenti ve třídě členy nějaké party. Cítí se jimi být 100 (68%) a pouhých 47 (32%) se klasifikují jako izolovaní jedinci.

Tabulka č. 4: Máš ve třídě dobrého kamaráda ?

ANO	100	68%
NE	47	32%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 23: Jsi sám(a) komu ve třídě nebo ve škole ubližují ?

Tato otázka sondovala rozsah šikany na škole. Odpovídali pouze respondenti, kterých se šikana nějakým způsobem dotýkala. ANO odpověděli jen 3 (2%), NE 25 (17%) a 119 (81%) se nevyjádřilo.

Tabulka č. 5: Jsi sám(a) komu ve třídě nebo ve škole ubližují ?

ANO	3	2%
NE	25	17%
NEODPOVĚDĚLO	119	81%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 24: Proč ti ubližují ?

Zajímavé jsou důvody, které vedou zřejmě agresory k šikaně. Závist popsalo 5 (3%) dotázaných, dále je popisována kompenzace komplexů méněcennosti 5 (3%) a odlišnost oběti popisuje jako důvod k agresi 3 (2%). Od 134 (92%) jsem nezískala žádnou odpověď.

Tabulka č. 6: Proč ti ubližují ?

ZÁVIST	5	3%
KOMPLEXY	5	3%
ODLIŠNOST	3	2%
NEODPOVĚĎĚLO	134	92%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 25: Zkusil(a) jsi se bránit ?

Větší část žáků se projevilo kladně 22 (15%) a 8 (5%) sdělilo, že obrana nemá smysl a 117 (80%) neodpovědělo, poněvadž se jich otázka zřejmě netýká.

Tabulka č. 7: Zkusil(a) jsi se bránit ?

ANO	22	15%
NE	8	5%
NEODPOVĚĎĚLO	117	80%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 26: Jak by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému ?

Odpovědi na tuto otázku jsou pro náš výzkum velmi zajímavé. Z celkového počtu dotázaných 17 (25%) zastává názor agresora potrestat stejným způsobem, 14 (21%) by situaci řešilo kázeňským postihem. Neméně zajímavý způsob řešení – trest smrti by udělilo 5 (7%), neodpovědělo 112 (48%). Pro lepší přehlednost uvádím výsledky v grafu č.: 1

Graf č.: 1

K ověření hypotézy č.: 1 (Mládež ví, kam se obrátit pro pomoc) se vztahují tyto otázky: č.: 17, 18, 19, 20, 21, 22.

Otázka č. 17: Řekl(a) jsi to někomu ?

Otázka měla zjistit, zda se případné oběti šikany vůbec někomu svěří. Na otázku reagovali pravděpodobně jen oběti šikany. ANO odpovědělo 15 (10%), NE 10 (7%) a neodpovědělo 122 (83%).

Tabulka č. 8: Řekl(a) jsi to někomu ?

ANO	15	10%
NE	10	7%
NEODPOVĚDĚLO	122	83%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 18: Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a) ?

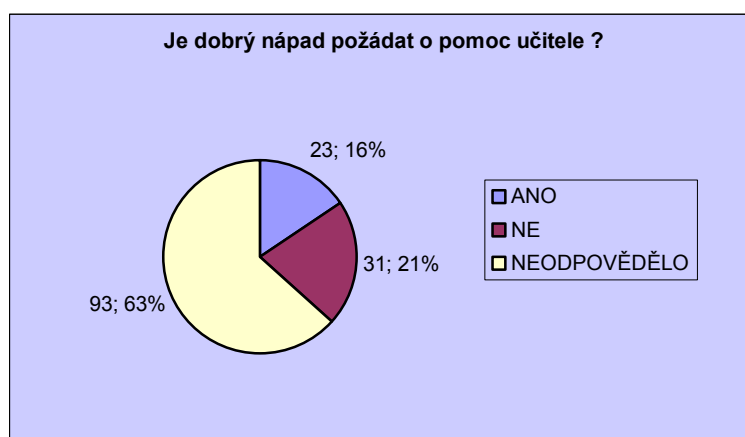
Tato otázka zkoumala zda bylo pro oběť efektivní, když se někomu svěřila. Záporných odpovědí bylo 13 (9%), kladných 9 (6%) a 127 (85%) se otázka pravděpodobně netýkala.

Tabulka č. 9: Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a) ?

ANO	9	6%
NE	13	9%
NEODPOVĚDĚLO	127	85%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 19: Je dobrý nápad požádat o pomoc učitele ?

Z vyhodnocení této otázky vyplývá, že žáci nemají příliš velkou důvěru ke svým učitelům. Kladně odpovědělo pouhých 23 (16%) žáků, záporně 31 (21%) a neodpovědělo 93 (63%) respondentů.

Graf č.: 2

Otázka č. 20: Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ?

Z vyhodnocení této otázky vyplývá, že 8 (5%) údajných agresorů bylo nějak potrestáno a že trestu uniklo 18 (12%) aktérů šikanování, zbytek 121 (83%) se k otázce nevyjádřilo.

Tabulka č. 10: Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval ?

ANO	8	5%
NE	18	12%
NEODPOVĚDĚLO	121	83%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 21: Řekl jsi o tom rodičům, že ti někdo ubližuje ?

Zde se pokouším vyzkoumat, zda by žáci projevíli důvěru svěřit se svým rodičům. Dvojnásobnou měrou převážila záporná odpověď – 18 (12%) a jen pouhých 9 (6%) respondentů by projevilo k rodičům důvěru. Na otázku nereagovalo 120 (72%) respondentů.

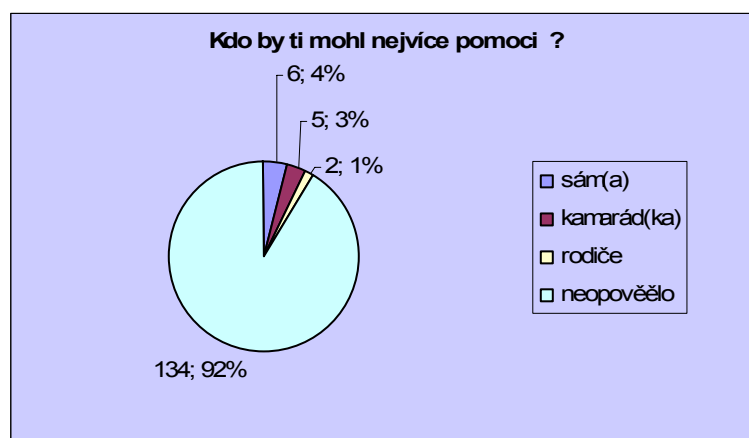
Tabulka č. 11: Řekl jsi o tom rodičům, že ti někdo ubližuje ?

ANO	18	12%
NE	9	6%
NEODPOVĚDĚLO	120	82%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 22: Kdo by ti mohl nejvíce pomoci ?

Touto otázkou se pokouším zjistit, kdo by podle mínění studentů jim v případě šikanování mohl nejvíce pomoci. Zajímavým zjištěním je výsledek analýzy této otázky. Překvapila mě nejfrekventovanější odpověď, že by si dotyčný dokázal pomoci sám 6 (4%), pak kamarád(ka) 5 (3%) a na posledním místě rodiče 2 (1%).

Graf č.: 3



K ověření hypotézy č.: 2 (Na středních školách více převažuje psychická forma šikany) se vztahují tyto otázky: č.: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 27.

Otázka č. 6: Byl(a) jsi svědkem ubližování tvému spolužákovi ?

Z celkového počtu oslovených žáků odpověděli všichni - ANO 52 (35%), NE 95 (65%).

Tabulka č. 12: Byl(a) jsi svědkem ubližování tvému spolužákovi ?

ANO	52	35%
NE	95	65%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 7: Ubližuje někdo ze třídy tobě ?

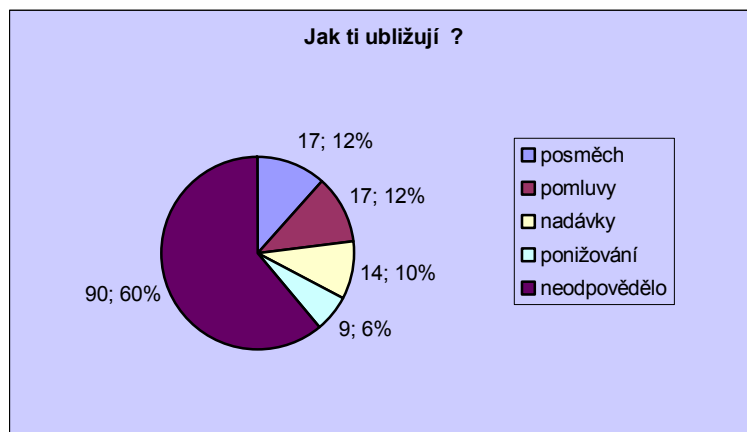
Na tuto otázku nám prozradilo 24 (16%) respondentů, že je jim ubližováno, zápornou odpověď podalo 95 (64%) a neodpovědělo 29 (20%) dotázaných.

Tabulka č. 13: Ubližuje někdo ze třídy tobě ?

ANO	24	16%
NE	95	64%
NEODPOVĚDĚLO	29	20%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 8: Jak ti ubližují ?

Otázkou jsem se snažila zjistit, jak je v praxi skutečně ubližováno potencionálním obětem šikany. Jako nejčastější formu šikany uvedlo 17 (12%) dotázaných posměch, stejné množství zaujaly pomluvy 17 (12%), nádavky uvádí 14 (10%) žáků a další frekventovanou formou je ponižování 9 (6%).

Graf č.: 4**Otázka č. 9: Jak často ti bylo ubližováno ?**

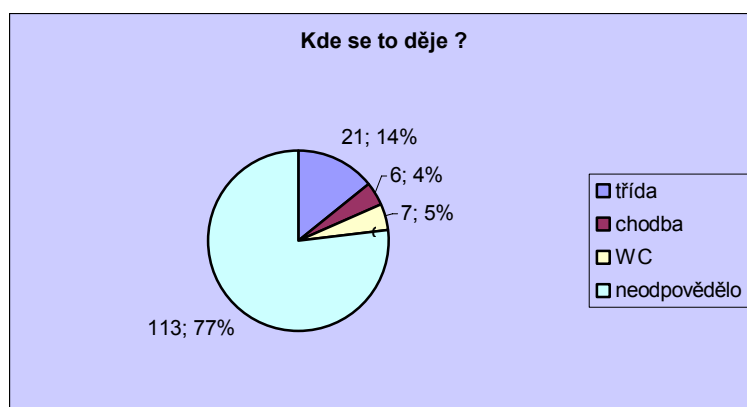
Na otázku odpovídali pouze ti žáci, kterých se šikana bezprostředně týkala. Variantu – denně popsalo 6 (4%), týdně 9 (6%) a alespoň jednou měsíčně 12 (8%) tázaných respondentů. 120 (72%) neposkytlo odpověď.

Tabulka č. 14: Jak často ti bylo ubližováno ?

DENNĚ	6	4%
TÝDNĚ	9	6%
MĚSÍČNĚ	12	8%
NEODPOVĚDĚLO	120	72%
$f_1 = 100\%$	$N = 147$	

Otázka č. 10: Kde se to děje ?

Tato otázka zkoumala nejvíce riziková místa pro dějiště šikanování. Překvapivě nejvíce se dění odehrává právě ve školní třídě, což potvrdilo 21 (14%) respondentů, dalším více skrytým místem jsou dle výsledku toalety, což popisuje 7 (5%) žáků a na třetím místě je paradoxně chodba ve škole, jež uvádí 6 (4%) studentů. Odpověď neposkytlo 113 (77%) dotázaných.

Graf č.: 5**Otázka č. 11: Kdo ti více ubližuje, chlapec nebo dívka ?**

Podle mého výzkumu jsou častějším iniciátorem šikanování chlapci. Potencionální oběti odpovídali, že jim ubližují chlapci ve 12 (8%) případech a děvčata v 9 (6%) situacích. Odpověď neposkytlo 126 (86%) respondentů.

Tabulka č. 15: Kdo ti více ubližuje, chlapec nebo dívka ?

CHLAPCI	12	8%
DĚVČATA	9	6%
NEODPOVĚDĚLO	126	86%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 12: Ubližuje ti někdo ze školy ?

V této otázce jsem se chtěla dozvědět, zda žákům ubližuje někdo jiný než z jejich třídy. Důležitým zjištěním je, že aktéři šikany se vyskytují i mimo školní třídu. Potvrdilo to 16 (11%) studentů, ovšem větší počet respondentů otázku vyvrací 96 (65%). Zbýlých 35 (24%) se vůbec nevyjádřilo.

Tabulka č. 16: Ubližuje ti někdo ze školy ?

ANO	16	11%
NE	96	65%
NEODPOVĚDĚLO	35	24%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 13: Jak ti ubližují ?

Podobně jako v otázce, kde se ptám, jak žákům ubližují ve třídě jsem se tázala, jak dotyčným obětem ubližují mimo třídu ostatní. Výsledky se velmi podobají výsledkům otázky č. 8.

Posměch uvádí 7 (5%) žáků, dále ponižování 5 (3,5%) a pomluvy také 5 (3,5%). Celkem 130 (88%) respondentů neodpovídalo.

Tabulka č. 17: Jak ti ubližují ?

POSMĚCH	7	5%
PONIŽOVÁNÍ	5	3,5%
POMLUVY	5	3,5%
NEODPOVĚDĚLO	130	88%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Na otázku č.13 těsně navazují otázky č. 14, 15, 16 a reagovali na ni pouze respondenti, jichž se dotaz přímo týkal.

Otázka č. 14: Jak často ti bylo ubližováno ?

Téměř každodenní ubližování uvedlo 5 (3,5%) žáků, alespoň jednou týdně zažívají šikanu 2 (1,5%) žáci a minimálně jedenkrát měsíčně 11 (7,5%) studentů.

Tabulka č. 18: Jak často ti bylo ubližováno ?

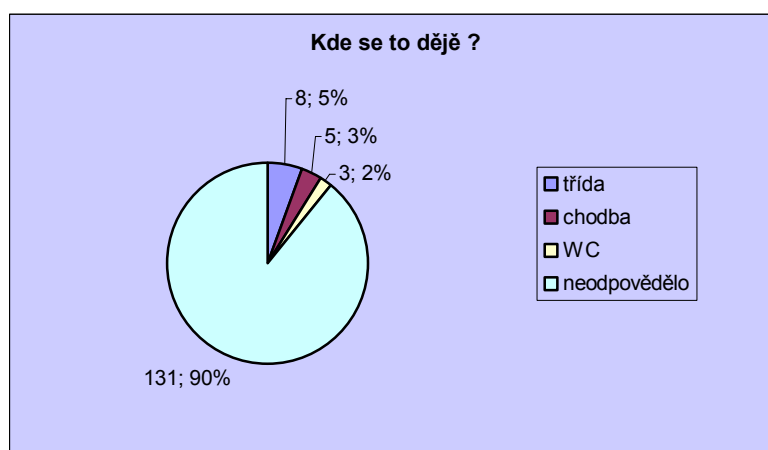
DENNĚ	5	3,5%
TÝDNĚ	2	1,5%
MĚSÍČNĚ	11	7,5%
NEODPOVĚDĚLO	129	87,5%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 15: Kde se to děje ?

Podobně jako v otázce, kde se ptám, jak žákům kde ti ubližují jsem se tázala, kde dotyčným obětem ubližují mimo třídu ostatní. Výsledky se velmi podobají výsledkům otázky č. 10.

Tato otázka zkoumala nejvíce riziková místa pro dějiště šikanování. Překvapivě nejvíce se dění odehrává právě ve školní třídě což potvrdilo 8 (5%) respondentů, dalším více skrytým místem jsou dle výsledku toalety, což popisuje 5 (3,5%) žáků a na třetím místě je paradoxně chodba ve škole, jež uvádí 3 (2%) studentů. Odpověď neposkytlo 131 (89,5%) dotázaných.

Graf č.: 6



Otázka č. 16: Kdo ti více ubližuje, chlapec nebo dívka ?

Podobně jako v otázce, kde se ptám, kdo žákům ubližuje více, mimo třídu. Výsledky se velmi podobají výsledkům otázky č. 11.

Podle mého výzkumu jsou častějším iniciátorem šikanování chlapci. Potencionální oběti odpovídali, že jim ubližují chlapci ve 7 (5%) případech a děvčata v 5 (3,5%) situacích. Odpověď neposkytlo 135 (91,5%).

Tabulka č. 16: Kdo ti více ubližuje, chlapec nebo dívka ?

CHLAPCI	7	5%
DĚVČATA	5	3,5%
NEODPOVĚDĚLO	135	91,5%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

Otázka č. 27: Ubližuje ti někdo z jiné školy ?

Závěrečná otázka v depistážním dotazníku měla za úkol zjistit, zda studentům ubližují i agresori z jiné školy. Ve velké převaze odpovídali respondenti záporně 93 (63%) a jen 6 (4%) studentů odpovědělo kladně. Pouhých 48 (33%) dotázaných nereagovalo na otázku.

Tabulka č. 17: Ubližuje ti někdo z jiné školy ?

ANO	6	4%
NE	93	63%
NEODPOVĚDĚLO	48	33%
$f_1 = 100\%$	N = 147	

6.2 Dotazník pro učitele

Výsledky vztahující se k **hypotéze č. 3** (učitelé jsou málo připraveni na rozpoznání a řešení šikany) jsem získala od svých kolegů ze školy, s nimiž jsem společně absolvovala vzdělávací a tréninkový program : **Reakce učitele na šikanu**. Konal se v listopadu tohoto školního roku v rámci boje proti patologickému jevu šikany. Kurs pořádalo Středisko

výchovné péče ve Strakonicih za asistence dvou psychologů a dalších dvou pracovníc SVP. Dobrovolně se programu zúčastnilo celkem 15 pedagogických pracovníků.

Nyní bych si dovolila stručně charakterizovat průběh tréninku. Vytvořili jsme kruh a každý zúčastněný měl za úkol se výstižně představit. Poté jsme si vylosovali každý svou přidělenou roli. Celkem se přešlo pět naprosto odlišných modelových situací s různými reakcemi učitelů. Zpočátku nám hraní rolí působilo velké potíže, neboť pracujeme v pomáhající profesi a naším úkolem je pomáhat, ne ubližovat. Po simulaci šikanování jsme opět zasedli do kruhu a hodnotili průběh tréninku. Každý z pedagogů dostal prostor pro vyjádření svých pocitů, postřehů a závěrů.

Já jsem si vylosovala roli „ostatní“ a vyzkoušela si tedy spolužáka, který přitakával agresorům. Vnímala jsem smíšené, nepříjemné a zmatené pocity a nestále pociťovala tendenci obětí zachránit.

Díky tomuto zážitku jsem lépe pochopila jednání všech aktérů šikanování. Kolegové – agresori pociťovali zpočátku největší zábrany a popisovali nepříjemné pocity až nevolnost. Kolegyně – oběť si podle výpovědi nevzpomíná téměř na nic, ale velmi živě se jí vybavily vzpomínky na kdysi vlastní zážitky se šikanou.

Mě osobně získané poznatky otevřely nový pohled na tuto problematiku a zjištění, že šikana není jen černobílá.

6.1.2 Vyhodnocení dotazníku pro učitele

Zúčastněným pedagogům jsem zadala mnou vytvořený dotazník, který obsahuje 10 otázek uzavřených i otevřených (viz příloha č. 2). Z přítomných pedagogů tvořily většinu ženy - 13 a mužské pohlaví zastupovali pouze 2 učitelé.

Tabulka č. 18: Přehled respondentů

PEDAGOGOVÉ	2
PEDAGOŽKY	13
CELKOVĚ	15

Otázka č. 1: Jaká je délka vaší učitelské praxe ?

Tato otázka slouží pro lepší představu o respondentech, jak dlouho působí v pedagogické praxi. Rozpětí pedagogického působení oslovených učitelů se pohybuje od 7 do 27 let praxe.

Otázka č. 2: Šikanu klasifikujete jako ?

Zajímalo mne, jak konkrétně sami učitelé pohlíží na fenomén šikanování. Celkem 4 (27%) učitelů nahlíží na šikanu jako na jev, který existuje, dalších 7 (46%) šikanu vnímá jako patologický jev a třetí možnost žádný respondent nevyužil 4 (27%).

Tabulka č. 19: Šikanu klasifikujete jako ?

EXISTUJÍCÍ JEV	4	27%
PATOLOGICKÝ JEV	7	46%
NEODPOVĚĎELO	4	27%
„KLUKOVINY“	0	0%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Otázka č. 3: Měli jste, Vy sami, se šikanou v minulosti zkušenosti ?

Touto otázkou jsem pátrala ve vlastní minulosti zúčastněných pedagogů, zda si příkoří šikany někdy vyzkoušeli na vlastní kůži. Kladně odpovědělo 4 (26,5%), NE 7 (47%) a pouze 4 (26,5%) neodpověděli.

Tabulka č. 20: Měli jste, Vy sami, se šikanou v minulosti zkušenosti ?

ANO	4	26,5%
NE	7	47%
NEODPOVĚDĚLO	4	26,5%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Otázka č. 4: Myslíte si, že je na Vaší škole šikana častý jev ?

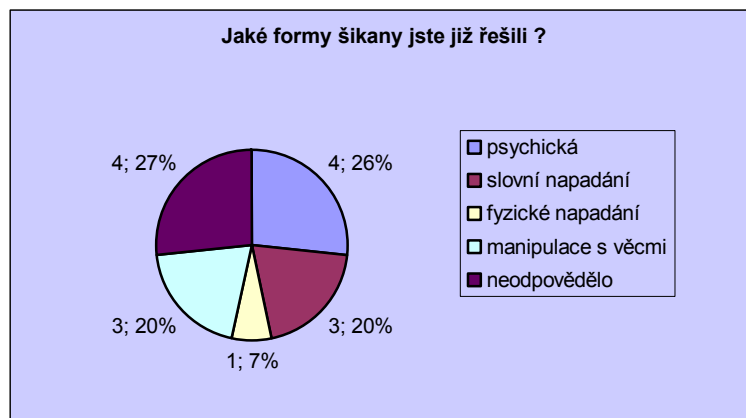
Jen 5 (33%) učitelů vnímá šikanu jako často se vyskytující jev, který na svém pracovišti řeší, za častý jev jej nepovažuje 6 (40%) a 4 (27%) se nevyjádřilo.

Tabulka č. 21: Myslíte si, že je na Vaší škole šikana častý jev ?

ANO	5	33%
NE	6	40%
NEODPOVĚDĚLO	4	27%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Otázka č. 5: Jaké formy šikany jste již řešili ?

V souvislosti s porovnáním výsledku forem šikany u dotazníku pro žáky vychází z analýzy této otázky shoda s prvenstvím psychické formy šikany, jak ji řešili učitelé.

Graf č.: 7**Otázka č. 6: Kde se podle Vás odehrává šikana nejčastěji ?**

Tato otázka předpokládala zjistit, na kterých místech se šikana nejčastěji pravděpodobně odehrává. Zkušenosti učitelů vypovídají, že nejčastěji o přestávce – 9 (60%), dále po vyučování – 3 (20%) a na toaletách 3 (20%).

Tabulka č. 22: Kde se podle Vás odehrává šikana nejčastěji ?

PŘESTÁVKA	9	60%
PO VYUČOVÁNÍ	3	20%
TOALETY	3	20%
NEODPOVĚĎELO	0	0%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Otázka č. 7: Působilo Vám „hraní role“ v modelové situaci problémy ?

Z rozboru odpovědí na tuto otázku, jež přímo reaguje na absolvovaný trénink „Reakce učitele na šikanu“ vyplývá, že větší části pedagogů 5 (33%) způsobovalo hraní přidělené role divné až nepříjemné pocity, 4 (27%) pedagogové se zhostili své role bez problémů, 2 (13%) to jistě nepříjemnosti způsobilo a 4 (27%) učitelé se zdrželi odpovědi.

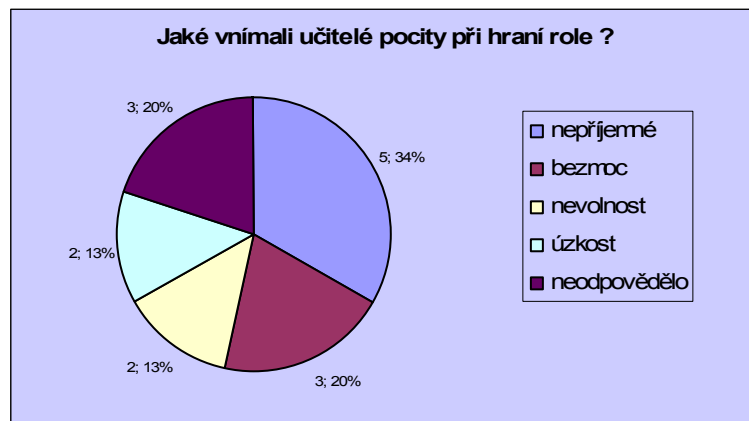
Tabulka č. 23: Působilo Vám „hraní role“ v modelové situaci problémy ?

ANO	5	33%
NE	4	27%
TROCHU	2	13%
NEODPOVĚDĚLO	4	27%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Otázka č. 8: Jaké jste vnímali pocity při napodobování své role ?

Z rozličného množství pocitů nejvíce učitelé vnímali pocity převážně nepříjemné, jež přímo nespecifikovali - 5 (34%). Nad svou rolí se cítilo bezmocně 3 (20%), pouze 2 (13%) cítili nevolnost a taktéž 2 (13%) propadli pocitu úzkosti a 3 (20%) se nevyjádřili-

Graf č.: 7



Otázka č. 9: Díváte se na problematiku šikany po tréninku nějak jinak ?

Z této otázky vyplývá, že velmi záleží na tom, jak je jednotliví učitelé zpracovali zážitky z tréninku, jak dalece o problematice přemýšleli. Kladně odpověděli 4 (27%), záporně 6 (40%) a bez odpovědi mne ponechalo 5 (33%).

Tabulka č. 24: Díváte se na problematiku šikany po tréninku nějak jinak ?

ANO	4	27%
NE	6	40%
NEODPOVĚĎĚLO	5	33%
$f_1 = 100\%$	N = 15	

Druhá část otázky měla povahu otevřené odpovědi, stručně uvádím nejčastější mínění učitelů – jak se na šikanu dívají po absolvování tréninku:

- je nutné ji řešit v čas
- závažný problém
- větší jistota v postupu vyšetřování
- jak lze oběti ještě více ublížit ze strany učitele

Otázka č. 10: Víte, jak efektivně zasáhnout při objevení šikany ?

Závěrečná otázka se tázala učitelů, zda by byli schopni efektivně zasáhnout při diagnostikování šikany. Z celkového počtu tázaných odpovědělo 7 (47%) ANO, nevěděl by 1 (6,5%) respondent a dalších 1 (6,5%) odpověděl NE a ostatních 6 (40%) se zdrželo odpovědi.

Tabulka č. 25: Víte, jak efektivně zasáhnout při objevení šikany ?

ANO	7	47%
NE	1	6,5%
NEVÍM	1	6,5%
NEODPOVĚDĚLO	6	40%
$f_i = 100\%$	N = 15	

6.3 Ověření hypotéz

Z dostupných výsledků výzkumu vyplývá, že se hypotéza č. 1 (mládež ví, kam se obrátit pro pomoc) **potvrdila**. Kladným zjištěním z analýzy výsledků je ten fakt, že žáci většinou mají důvěru v učitele a o pomoc by je požádali. Méně důvěry už respondenti projevují ve vztahu k rodičům. Překvapivě nejčastěji žáci odpovídali, že by se spolehli jen sami na sebe a situaci si vyřešili úplně sami. Další z více frekventovaných variant odpovědí by se v případě nouze obrátili studenti na svého

nejlepšího kamaráda (kamarádku). Za pozitivní zjištění také předpokládám, že převážná část studentů má ve třídě nějakého kamaráda (kamarádku).

K hypotéze č. 2 (na SŠ více převažuje psychická forma šikany) mi nezbyvá než konstatovat, že se **potvrdila**. Se šikanováním se velká část žáků setkala buď osobně, nebo jí byla alespoň přímým či nepřímým svědkem. Z bohaté škály různých forem šikany se dle odpovědí studentů na prvním místě umístily pomluvy a posměch, druhou příčku zaujaly nadávky a na třetím místě se vyjímá ponižování. V jednom případě byl zaznamenán případ šikany ze strany učitele TV, kterou dotyčný žák vnímá jako zřejmě nevědomé a neúmyslné jednání učitele. Nejčastěji k šikanování dochází právě ve třídě, což výsledky dotazníku jednoznačně prokázaly. Jako možné příčiny vzniku šikany se ukázaly hlavně závist, komplexy méněcennosti a nějaký druh odlišnosti u oběti, což výrazně koresponduje s odbornou literaturou.

Za velmi zajímavé pokládám zjištění, jakým způsobem by respondenti potrestali agresora za jeho chování. Nejčtenější způsob trestu byl navrhován takový, aby agresor trpěl úplně stejně a zažil to samé, co oběť. Další skupinka žáků by situaci řešila více diplomaticky, nejlépe formou kázeňského postihu. Bez povšimnutí nemohu nechat také velmi častou odpověď, jíž by spáchané přikročí studenti potrestali uložením trestu smrti.

Zjištěnými poznatky, které se přímo dotýkají pedagogických pracovníků, si dovoluji tvrdit, že se hypotéza č. 3 **nepotvrdila**. Je nutno ovšem dodat, že zkoumaný vzorek učitelů je jen nepatrná část z řad pedagogických pracovníků.

Velký vliv na diagnostikování a řešení šikany ze strany učitele má nesporně dobrá informovanost o problému a též aktivní snaha učitele chtít šikanu vůbec řešit. Musíme si uvědomit, že každý případ šikanování je trochu jiný a tudíž neexistuje šablona na nalezení správného řešení.

Převážná část pedagogů má po absolvování tréninku pocit, že je na šikanu lépe vyzbrojena a je schopna si s ní efektivněji poradit. Učitelé zdůrazňují, že případné signály šikanování je nezbytné začít řešit včas, vyvarovat se hrubých chyb – např. konfrontace oběti a agresora a hlavně postupovat taktně, aby ze strany učitele nedošlo k ještě většímu ublížení oběti.

6.4 Preventivní opatření vybraných škol

Abych mohla zhodnotit, jakými preventivními opatřeními jsou zkoumané školy vyzbrojeny v oblasti sociálně patologických jevů, požádala jsem vedení škol o laskavé poskytnutí jejich minimálního preventivního programu.

Střední škola řemesel a služeb Strakonice

Úloha školy v prevenci patologických jevů spočívá hlavně v primární prevenci. Je důležité vybavit mládež znalostmi a dovednostmi, které by snížily zájem o experimentování a užívání návykových látek a aktivity vedoucí k patologickým jevům.

Specifická primární prevence je prováděna každým vyučujícím v rámci svého výchovně vzdělávacího procesu.

Nespecifická prevence je zaměřena na vhodné využívání volného času.

Další možnosti prevence :

- kamerový systém
- třídnické hodiny formou komunitního kruhu
- workshop – „Já v novém kolektivu“ – pro 1. ročníky, spolupráce s SVP
- sociogram pro 1. ročníky – SVP
- beseda s pracovníky K- centra
- beseda s Policií ČR na téma kriminalita mládeže

- „Trénink pozitivních vztahů“ pro krizové třídy
- zájmové kroužky
- divadelní představení a hudebně vzdělávací programy

Pro učitele : školení na téma Šikana a trénink modelové situace Reakce učitele na šikanu

Nástěnky, informační plakáty, videokazety, knižní publikace

VOŠ a SPŠ Strakonice

Práce metodika se opírá o Strategii prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství. Prevence na škole představuje všechny oblasti : násilí a šikanování, záškoláctví, vandalismus, násilné chování, kriminalita, delikvence, ohrožování mravnosti, gambling, užívání návykových látek, formy rasismu, xenofobie, antisemitismu

Formy prevence :

- interaktivní techniky (pedagogická preventivní práce)
- projekt POPRVÉ, NA JEDNÉ LODI – vytváření pozitivních vztahů mezi žáky a učiteli
- učitelé – semináře, školení, sledování odborné literatury
- nácvik praktických dovedností, techniky rozvíjení osobnosti člověka
- výchova ke zdravému životnímu stylu
- spolupráce s ostatními institucemi, zabývající se problematikou pat. jevů
- zapojení do charitativních aktivit
- aktivní a neodkladné postihování dealerství, šikany, xenofobie
- sportovní aktivity

Gymnázium Strakonice

Minimální preventivní program tvoří součást Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u mládeže v působnosti MŠMT ČR.

Součástí prevence je sledování vývojových a individuálních potřeb žáků, včasné odhalení poruch vývoje a poskytnutí rychlé a účinné intervence při výskytu problémů.

Dlouhodobější akce :

Peer program – soběstačnost školy v primární prevenci posilováním zdravého životního stylu

Třídní program – dotazníky, besedy, sport

Propagace zdravého životního stylu v hodinách tělesné výchovy

„Bloky“ činností podle zájmu žáka – realizace v červnu

Jednorázové akce :

Informování o poradenských možnostech

Spolupráce s rodiči

Přiměřené represivní nástroje

Vzdělávání žáků a pedagogů v oblasti patologických jevů

Sportovní a kulturní akce, společenské akce

6. 5 Doporučené postupy pro prevenci šikanování

Na základě získaných skutečností bych si z hlediska prevence dovolila doporučit ještě tyto postupy :

Využití kamerového systému – monitorování kritických míst

Schránka důvěry – žáci se mohou anonymně svěřit s problémem

Třídnické hodiny formou komunitního kruhu – pomáhají vytvářet prostředí lepší vzájemné důvěry

Podnětné a zajímavé osnovy

Těsná spolupráce s ostatními organizacemi (SVP, Ped.- psych. poradny, Policie.....)

Věnovat pozornost problematickým žákům a posilovat sebevědomí u potenciálních obětí – práce se skupinou a i s jednotlivci

Školní psycholog – na každé větší škole by měl fungovat

Z Á V Ě R

Šikana je sociálně patologický jev, který se stává v posledních letech „noční můrou“ nejen ve školním prostředí. Agresivní chování máme zakódováno v genech, záleží však na vlivech prostředí, jak s touto výbavou naložíme.

Děti se učí od ranného dětství hlavně napodobováním, proto se rodina stává první institucí, kde člověk získává zkušenosti s řešením případných konfliktů a překonáváním překážek.

V neposlední řadě je to právě školní prostředí, kde se jedinec učí vzájemné interakci se svými vrstevníky, ale i s učiteli. Avšak u mnoha pedagogů narážíme na nedostatek zájmu o projevy patologického dění v třídním kolektivu či na jeho bagatelizování. Pro zlepšení situace je nezbytné, aby se učitelé více zajímali o jednotlivé žáky a byli také informováni např. i o rodinném zázemí studentů.

Tato práce prokázala, že se šikana na středních školách skutečně hojně vyskytuje a v souvislosti s vyšší inteligencí žáků se projevuje více ve formě psychického nátlaku a manipulace. Nelze tvrdit, že některá z forem je více nebo méně nebezpečná, neboť každý jedinec je individuální osobnost a tedy jinak vnímá a prožívá páchané příkoří. V práci s třídním kolektivem se musí učitel zabývat nejen didaktickou stránkou procesu, ale i výchovné činnosti vzhledem k problematickým žákům. Současně by měl aktivně vyhledávat slabší žáky a vhodnými technikami posilovat jejich sebevědomí.

V bakalářské práci se věnuji specificky problematice šikanování na středních školách. Sleduji zejména její příčiny, projevy, formy a hlavně, jaká opatření je možné přijmout v rámci prevence. Chtěla jsem zdůraznit důležitost příznivého klimatu ve škole, který má nesporný vliv nejen na studijní výsledky žáků, nýbrž i na vypěstování kladného vztahu ke škole a vzdělávání vůbec.

Nedílnou součástí prevence je dostatečná informovanost žáků o možnostech pomoci v případě šikanování, neboť traumata, která prožívají oběti, mohou mít celoživotní následky tělesné nebo duševní.

Hodnoty mladé generace i společnosti, jimiž se staly touha po moci a bohatství, způsoby dosahování těchto cílů, se mění a dostávají razantnější nádech agresivity. Zároveň i měnící se způsob trávení volného času, defektní výchova v rodině a nedostatek času na děti mohou být později zákeřnou příčinou vzniku různých druhů závislostí. Konzumní způsob života a řešení náročných životních situací za pomoci nepřiměřené agrese může vést k asociálnímu chování až k šikanování. Nabídnutí lepších ideálů, nových životních cílů a způsobů jejich naplnění je jedna z možných alternativ pro eliminaci násilí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bendl, S. : Prevence a řešení šikany ve škole. ISV, Praha, 2003,
ISBN 80- 86642-08-9

Day, D. : Kde se to v nás bere ?. Portál, Praha, 1994
ISBN 80-85282-84-4

Capponi, V. – Novák, T. : Sám proti agresí. Grada Publishing, 1996,
ISBN 80-7169-253-0

Drtilová, J. – Koukolík, F. : Vzpouora deprivantů. Makropulos, Praha, 1996
ISBN 80-901776-8-9

Drtilová, J. – Koukolík, F. : Zlo na každý den – Život s deprivanty. Makropulos,
Praha, 2001, ISBN 80-7262-088-6

Drtilová, J. – Koukolík, F. : Zlo na každý den – Základy stupidologie.
Makropulos, Praha, 2002, ISBN 807262-078-7

Elliotová, M. : Jak ochránit své dítě. Portál, Praha, 1995,
ISBN 80-7178-034-0

Erb, H. H. : Násilí ve škole a jak mu čelit. Amulet, Praha, 2000
ISBN 80-86299-22-8

Goldmanová, J. : Jak si nenechat ublížit. Portál, Praha, 1996
ISBN 80-7178-090-1

Klimeš, L. : Slovník cizích slov. Praha, 1981

Kolář, M. : Bolest šikanování. Portál, Praha, 2001

ISBN 80-7178-513- X

Kolář, M. : Skrytý svět šikanování ve školách. Portál, Praha, 1997

ISBN 80-7178-123-1

Kroftová, A. – Matoušek, O. : Mládež a delikvence. Portál, Praha, 1998

ISBN 80-7178-226-2

Matějček, Z. : Výbor z díla. Karolinum, Praha, 2005

ISBN 80-246-1056-6

Matoušek, O. : Rodina jako instituce a vztahová síť. Slon, Praha, 2003

ISBN 80-86429-19-9

Pöthe, P. : Dítě v ohrožení. G plus G, Praha, 1996

ISBN 80-901896-5-2

Říčan, P. : Agresivita a šikana mezi dětmi. Portál, Praha, 1995

ISBN 80-7178-049-9

Somr, M. : Základy obecné pedagogiky

Vágnerová, M. : Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha, 2002

ISBN 80-7178-678-0

Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Praha, 2000

Učitel'ské listy č.4 / 2005- 06

<http://www.sikana.cz>, 11.11.2006, 16:45

SEZNAM PŘÍLOH

- č.1 Depistážní dotazník šikanování – pro žáky
- č.2 Dotazník pro učitele
- č.3 Minimální preventivní program SŠ řemesel a služeb Strakonice
- č.4 Minimální preventivní program VOŠ a SPŠ Strakonice
- č.5 Minimální preventivní program Gymnázium Strakonice
- č.6 Kresba šikany
- č.7 Kresba šikany
- č.8 Postup třídního učitele při podezření na šikanu

Škola

Datum Třída Pohlaví / chlapec, děvče

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá.
Nepodepisuj se!

1. Jsi rád(a) v této třídě? Ano Ne
Oznámku známku od jedničky do pětky. 1 2 3 4 5
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda? Ano Ne
3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení? – jedničky a dvojky, případně samé jedničky;
- několik trojek;
- několik čtyřek;
- jedna i více pětěk.
4. Patříš ve vaší třídě do nějaké party? Ano Ne
5. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování? – jedničku
- dvojku
- trojku
6. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?
Ano Ne
7. Ublížoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě? Ano Ne
8. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)
Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – kopání –
rány pěstí
- Jinak – jak?
9. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: - Téměř každý den
- Téměř každý týden
- Asi jednou do měsíce
10. Kde se to děje? Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – družině – cestou do
školy nebo ze školy – v tělocvičně na hřišti
- Pokud jinde, tak kde?

11. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?
Kolik je těch, kteří ti ubližují?

	Dívka	Chlapec
	1	1
	2	2
	3	3
	Víc než 3	Víc než 3

12. Ublížíje ti někdo ze školy? Ano Ne

13. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) – Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování
rány pěstí kopání
– Jinak – jak?

14. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: – Téměř každý den
– Téměř každý týden
– Asi jednou do měsíce

15. Kde se to děje?
Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – v družině cestou do školy nebo ze školy – v tělocvičně – na hřišti
– Pokud jinde, tak kde?

16. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?
Kolik je těch, kteří ti ubližují?

	Dívka	Chlapec
	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	Více než 3

17. Řekl(a) jsi o tom někomu? Ano Ne

18. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)? Ano Ne

19. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele? Ano Ne

20. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval? Ano Ne

21. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům? Ano Ne

22. Kdo si myslíš, že ti nejvíce mohl pomoci a jak?

23. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují? Ano Ne

24. To, že ti někdo ubližuje, není správné, a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty. Řekli ti, proč ti ubližují?
Nebo co si myslíš, že je k tomu vede, aby ti ubližovali?

25. Zkusil(a) jsi se bránit?

Ano

Ne

26. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?

27. **Ubližuje ti někdo z jiné školy?**

Ano

Ne

Jak ti ubližují?

Kolik jich je?

Jak často se to děje?

- 1 / Jaká je délka Vaší učitelské praxe ?
- 2 / Šikanu klasifikujete jako : a) jev, který existuje
b) patologický jev
c) klukoviny a legrácky
- 3 / Měli jste Vy sami v minulosti se šikanou zkušenosti ? a) ano b) ne
- 4 / Myslíte si, že je na Vaší škole šikana častý jev ? a) ano b) ne c) nevím
- 5 / Jaké formy šikany jste již řešili ?
- 6 / Kde se podle Vás odehrává šikana nejčastěji ? a) o přestávce ve třídě
b) po vyučování
c) na chodbě
d) na WC
- 7 / Působilo Vám „hraní role“ v modelové situaci problémy ? a) ano b) ne c) trochu
- 8 / Jaké jste vnímali pocity při simulaci své role ?
- 9 / Díváte se na problematiku šikany po tréninku nějak jinak ? Pokud ano, jak ?
- 10 / Víte, jak efektivně zasáhnout při objevení šikany ?

STŘEDNÍ ŠKOLA ŘEMESEL A SLUŽEB
STRAKONICE, ZVOLENSKÁ 934

*ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ
STRATEGIE*

Školní rok: 2006 / 2007

Úvod:

Minimální preventivní program je součástí koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT ČR.

Úloha školy v prevenci patologických jevů spočívá hlavně v *primární prevenci*. Bylo by naivní se domnívat, že jakékoli preventivní aktivity zabrání experimentování s ilegálními drogami, či dalším patologickým jevům (šikana, hráčství apod.). *Je ovšem velmi důležité vybavit mládež takovými znalostmi a dovednostmi, které budou snižovat zájem o experimentování a užívání návykových látek a aktivity vedoucí k patologickým jevům.*

Primární prevenci dělíme :

- a) *Specifická prevence* – pracuje s informacemi o legálních i nelegálních drogách, s postoji mládeže (i dospělých) k jejich užívání
- posiluje osobnost prostřednictvím vlastního sebepoznání a nácviku sociálních dovedností
- b) *Nespecifická prevence* – je zaměřena na podporu pozitivní seberealizace především prostřednictvím zájmových a volnočasových aktivit

PROGRAM PRIMÁRNÍ PREVENCE

1. *Specifickou primární prevenci* provádí každý vyučující v rámci svého výchovně vzdělávacího procesu. Prostor pro realizaci prevence patologických jevů a zneužívání návykových látek je hlavně v hodinách *občanské nauky*, ale o problematice drog jsou žáci informováni také v hodinách *chemie, zdravotědy*. Drogovou problematiku je možno rozvinout i v hodinách *literatury* (knihy Memento, Děti ze stanice ZOO aj.).

Občanská nauka: Člověk v lidském společenství

Hodnoty

Patologické jevy ve společnosti

Chemie: Problematika toxikomanie

Zdravověda: Hygiena a životospráva kadeřníka

Český jazyk a literatura: Hledání náhražek sociálních vztahů v literatuře

Jednorázové akce

- Září: WORKSHOP – „ Já v novém kolektivu „
(Středisko výchovné péče Strakonice) – ing. Věra Černá
- Říjen: S TEBOU O TOBĚ beseda o intimní hygieně pro děvčata 1. roč
(Prockter a Gamble Praha) – pí. Milada Vlasáková
- Listopad: BESEDA s pracovníky KRIZOVÉHO CENTRA ve Strakonících
podle aktuální nabídky z „ K „ Centra – RNDr. Eva Štěpánková
- Návštěva ÚŘADU PRÁCE pro 3.roč. a 2.roč. nástavbového studia
- ing. Jana Popelářová, ing.Jitka Svobodová, pí. Zdeňka Suchá, p.Tomáš Bernad
- Prosinec : SOCIOGRAM pro 1. roč.
(Středisko výchovné péče Strakonice) – ing. Věra Černá
Pro krizové třídy pak následuje „ Trénink pozitivních vztahů „
(v průběhu 2.pololetí)
- Leden: SOCIOGRAM – pokrač.
- Únor: KRIMINALITA MLÁDEŽE pro 2.roč, - ing. V. Černá

Dle aktuální nabídky DKČ Hradec Králové a Agentury „ ROSA“ budou v průběhu roku zařazeny divadelní představení a hudební vzdělávací programy.

2. *Nespecifická prevence*

- je zaměřena na vhodné využívání volného času

KROUŽEK KOŠÍKOVÉ a HALOVÉ KOPANÉ pod vedením p. učitele Františka Matěji

Do sportovních akcí pořádaných školou v průběhu školního roku je snaha zapojit co nejvíce žáků a ukázat jim možnosti seberealizace a využití volného času sportem.

Září:	BĚH TERRYHO FOXE
Říjen:	SŠH v atletice Corny pohár
Listopad- prosinec:	mezitřídní turnaj ve FLOORBALLU SŠH v košíkové silový trojboj pro žáky školy
Leden:	lyžařský kurz 1.roč. Kubova Huť SŠH v odbíjené
Únor – březen:	turnaj ve florbale (popř. VOŠ a SPŠ Volyně) mezitřídní turnaj v sálové kopané lyžařský kurz – výběrový K. Huť
Duben:	okresní kolo v SŠH v halové kopané poř. SOU a OU Strakonice
Květen – červen:	TURISTICKÝ KURZ pro žáky 2.ročníků SŠH v kopané Juniorský maratón České Budějovice

Akce zajišťují vyučující tělesné výchovy Emanuel Pavelka, Jiří Vojta, František Matěja, Vlastimil Němejc .

Součástí školy je *domov mládeže*, který pro ubytované žáky plánuje řadu akcí, které vyplňují volný čas mládeže (viz příloha 1,2).

Na domově mládeže mohou žáci navštěvovat následující zájmové kroužky pod vedením vychovatelů DM: *jóga, výtvarná výchova, hudební kroužek, čtenářský kroužek, šípky, aerobik, kroužek internetu, kulečnick, posilovna* (příloha 3).

3. *Metodické pomůcky, informace, kontakty*

- nástěnka, informační plakáty
- videokazety a knižní publikace (kab. 9)
- spolupráce školy s *okresním metodikem prevence, K – Centrem Strakonice, Střediskem výchovné péče ve Strakonících, Policií ČR, Pedagogicko psychologickou poradnou ve Strakonících*

4. *Informovanost rodičů*

Na první třídní schůzce jsou rodiče seznámeni

- s *výchovným poradcem ing. Věra Černá a metodikem prevence RNDr. Eva Štěpánková*
- s kontakty na třídního učitele popřípadě vychovatele DM, na něž se mohou rodiče i sami žáci obrátit s naléhavými problémy v oblasti patologických jevů
- k dispozici jsou brožury o informacích v oblasti patologických jevů

Vypracovala: RNDr. Eva Štěpánková

Schválil dne:

Ředitel SŠ: Mgr. Emanuel Pavelka

Příloha č.: 4

Plán školního metodika prevence sociálně-patologických jevů na školní rok 2006-2007

Osnova:

1. úvod
2. konkrétní aktivity
3. stručný přehled nejdůležitějších aktivit

ad.1.

Práce metodika vychází z pokynů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a opírá se o Strategii prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství na období 2005-2008, který zařazuje a zakotvuje širokou škálu problémů, výchovných poruch a poruch chování a to včetně návykových látek.

Prevence na škole představuje všechny oblasti:

- násilí a šikanování
- záškoláctví
- vandalismus, násilné chování, kriminalita, delikvence
- ohrožování mravnosti
- patologické hráčství
- užívání návykových látek, včetně alkoholismu a kouření
- formy rasismu, xenofobie, antisemitismu

Úloha školy v prevenci sociálně-patologických jevů spočívá hlavně v primární prevenci.

ad.2.

Vzdělávání a upevňování dalších poznatků v rámci odborných seminářů, školení, sledování odborné literatury – navazovat na aktivity minulého roku.

Poznatky a novinky aplikovat ve spolupráci vedením školy, jednotlivými vyučujícími a pracovníky Domova mládeže.

Využívat netradičních technik pedagogické preventivní práce – interaktivní techniky.

Nácvik praktických psychologických dovedností, techniky rozvíjení osobnosti člověka.

Vytváření pozitivních vztahů mezi žáky, žáky a učiteli – projekt POPRVÉ, NA JEDNÉ LODI.

Systémové zavádění etické, estetické a právní výchovy, výchovy ke zdravému životnímu stylu.

Ve spolupráci s vyučujícími, vychovateli a institucemi, s kterými spolupracujeme vytvářet podmínky pro smysluplné využití volného času, výchovné koncerty, sportovní aktivity.

Průběžné sledování konkrétních podmínek a situace ve škole nebo na DM z hlediska rizika výskytu soc. patolog. jevů a uplatňování různých forem a metod umožňující včasné zachycení

ohrožených dětí, anonymní testy pro 1. ročníky, eliminovat velký nárůst kouření u nezletilých.

Spolupracovat s jednotlivými zařízeními, které se zabývají problematikou soc. patolog. Jevů, spolupracovat s rodiči, osvětová činnost pro rodiče v oblasti zdravého životního stylu.

Uplatňovat různé formy a metody působení na jednotlivce a skupiny dětí, respektovat individuální rozdíly a osobnost, získávat důvěru.

Jakékoliv projevy dealerství, šikany, rasismu apod. šetřit neodkladně a razantně.

Předcházet tak trestné činnosti, využívat spolupráce s Městskou policií, v rámci šetření jednotlivých přestupků nebo trestných činů, využívat jejich přednáškové aktivity nejen pro studenty, ale i pedagogy a jiný výchovně- vzdělávací personál.

ad.3.

Konkrétní úkoly v jednotlivých předmětech:

Občanská nauka - 2. ročník

- osobnost člověka z hlediska psychologie
- využití volného času pro všestranný rozvoj osobnosti
- důležitost zodpovědné volby životního partnera
- otázky životní spokojenosti a štěstí
- nebezpečí závislosti na alkoholu, drogách
- základy práva

- 3. ročník

- základy etiky
- hodnoty a hodnotové orientace lidí
- hledání smyslu života
- sociálně-patologické problémy ve společnosti
- kriminalita dětí a mládeže

- 4. ročník

- úloha náboženské víry v životě člověka
- možnost zneužití duchovní závislosti (nežádoucí vlivy náboženských sekt na lidi)
- návštěva úřadu práce a zdravotní pojišťovny

Zeměpis - 1. a 2. ročník

- výskyt drog v Evropě i ve světě
- cesty distribuce drog na naše území

Dějepis - 1. ročník

- historie drog

Chemie - 1. ročník

- výroba drog a návykových látek

Základy ekologie - 1. ročník

- nebezpečí drog na naší planetě

Tělesná výchova

- stavba lidského těla
- životospráva
- účinky drog na naše tělo

Za problematiku v osnovách těchto předmětů zodpovídají příslušní pedagogové podle rozvrhu školy.

Eliminovat kouření zvláště u nezletilých.

Aktivně a neodkladně postihovat jakékoliv formy dealerství, šikany, xenofobie.

Věnovat pozornost absenci dětí, záškoláctví, individuálně nabízet a poskytovat pomoc (zodpovídají všichni třídní učitelé).

Pokračovat v realizaci přednášek a besed (např. beseda pro dívky „S tebou o tobě“).

Zapojovat se do charitativních aktivit.

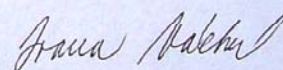
Celoroční využití metodických pomůcek s protidrogovou problematikou.

Pro rodiče a vyučující realizovat osvětovou činnost.

Zapojit se do nových projektů vyhlášených v rámci volnočasových aktivit dětí a mládeže.

V rámci programu „Sport proti drogám“ se uskuteční sportovní aktivity v odbíjení, basketbalu, stolním tenisu, florbalu, plavání, sálové kopané.

Ve Strakonicih 4.9.2006



Mgr. Ivana VÁCHOVÁ
školní metodik prevence

Příloha č.:5

**Gymnázium, Strakonice, Máchova 174
386 48 Strakonice**

**Minimální preventivní program
Protidrogové prevence
„Škola bez drog“**

Zpracoval: PhDr. Zdeněk Pouch

30. srpna 2004

Minimální preventivní program protidrogové prevence „Škola bez drog“

Minimální preventivní program tvoří součást Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u mládeže v působnosti MŠMT ČR. Navazuje na Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci zneužívání návykových látek ve školách čj. 16227/98-22 ze dne 7. května 1996 a na další pokyny týkající se této problematiky.

Reaguje na aktuální stav protidrogové prevence a vytváří metodologické předpoklady pro vznik efektivního preventivního systému, v jehož rámci budou zaujímat prioritní postavení školy, aktivity v oblasti volného času mládeže a úzká spolupráce s rodiči.

Příčin, které vedou ke zneužívání návykových látek, je celá řada. Vztahují se k rodině i k sociálnímu prostředí.

Žádný preventivní program nemůže mít ovšem všechna rizika pod kontrolou. Preventivní strategie respektuje skutečnost, že části mládeže se nedaří vyrovnat s osobními problémy, nároky ve škole, s nejrůznějšími konflikty. Obecně platí, že rizikové skupiny mládeže inklinují k chování sociálně patologického typu včetně zneužívání návykových látek. Zhoršuje se situace ohrožení mládeže návykovými látkami a jevy kriminální povahy.

Závěry z Epidemiologické studie drogové scény u populace dětí a mládeže vykazují nepříznivé trendy, mezi něž patří i vysoká společenská atraktivita drogy (pro určitou skupinu lidí), nízká důvěra dětí v učitele a výchovné pracovníky při potřebě svěřit se s problémy v oblasti drog, šikany a jiných sociálně patologických jevů, což doprovází neustálý nárůst problémových uživatelů návykových látek.

Mezi důležitá zjištění na celorepublikové úrovni patří:

1. Převážně informačně orientované přístupy k primární prevenci.
2. Realizace peer programů není výrazně doprovázena alternativními účinnými preventivními postupy (zejména k rizikovým skupinám žáků)
3. Spolupráce s rodiči v oblasti výchovy ke zdravému životnímu stylu naráží na značný nezájem rodičů (toto snižuje účinnost prevence).
4. Školy zpravidla nemají velké možnosti nabídky kvalitních mimoškolních aktivit a vhodných způsobů trávení volného času.
5. Vzdělání učitelů a dalších pedagogických pracovníků v oblasti primární prevence je nesystémové a převažuje v něm předání teoretických informací nad metodickými přístupy pro přímou práci s mládeží.

Cíl primární prevence

1. Zvýšení odolnosti mládeže vůči sociálně patologickým jevům.
2. Snížení rizik a vlivů, které narušují zdravý vývoj mládeže.
3. Nabídka hodnotných aktivit ve volném čase mládeže.
4. Ovlivnit chování žáků ve smyslu podpory zdraví.
5. Zaměření na vytváření pozitivních postojů.
6. Soustavnost vlivu na žáka s převahou pozitivních momentů, vzorů a aktivit, které posilují zdravé způsoby chování.

Cílem je dodržování ustanovení **Úmluvy o právech dítěte** ve smyslu „práva dítěte na fyzický, duševní, morální, duchovní a sociálně zdravý rozvoj“, tj. zajistit podmínky optimálního rozvoje žáků.

Tyto jsou porušovány, neučiní-li společnost vše, aby zabránila škodlivým vlivům užívání drog.

Ve středních školách se za prioritní považuje:

1. Vzdělávání v oblasti zdravého životního stylu (příklad učitele).
2. Občanská, právní a etická výchova, postoje, hodnoty, způsoby chování (příklad učitele).
3. Důvěryhodné a dostupné poradenství.
4. Peer programy a metody aktivního sociálního učení.
5. Věnovat pozornost rizikovým skupinám.
6. Výchova a podpora volnočasových aktivit.
7. Účast všech na vytváření genia loci školy.

Součástí prevence je sledování vývojových a individuálních potřeb žáků, včasné odhalení poruch vývoje a poskytnutí rychlé a účinné intervence při výskytu problémů.

Prioritní aktivity:

1. Důsledné a soustavné vzdělání žáků, učitelů a ostatních pracovníků, osvěta rodičů v oblasti zdravého životního stylu, etické a právní výchovy.
2. Utváření postojů ke společnosti, zdravému životnímu stylu a speciálně k zneužívání drog u učitelů, rodičů a žáků.
3. Vytváření dovedností v sociální komunikaci, zvládání sociálních vztahů a stresových situací žáků a učitelů, dovedností odmítat drogu u žáků.
4. Vytváření optimálních podmínek pro vzdělávací proces, kdy je minimalizováno nepříznivé ovlivňování rozvoje osobnosti žáků.

5. Vytváření důvěryhodných poradenských služeb pro žáky, učitele a rodiče, které jsou pro ně snadno dosažitelné a plně akceptovatelné.
6. Dostatečná nabídka hodnotných volnočasových aktivit.
7. Uplatňování přiměřené represe.

Rozvoj osobnosti žáka gymnázia

Zásady pro realizaci efektivní primární prevence

- ◆ Vytvoření postoje žáka k životnímu stylu.
- ◆ Obecně lidské postoje učitele.
- ◆ Jasné stanovisko učitele.
- ◆ Důležitost znalosti problému.
- ◆ Droga jako „životní zlo“.
- ◆ Pozitivní alternativy.
- ◆ Nácvik řešení konfliktu.
- ◆ Efektivní komunikace.
- ◆ Variabilita akcí.
- ◆ Využívat nadání, tvořivost a hravost žáků.

- 
- ◆ Účast všech žáků na realizaci všech akcí.
 - ◆ Zvládání zátěžových situací.
 - ◆ Učit se kooperaci.
 - ◆ Uvědomění si vlastního „já“.
 - ◆ Využít touhy se vyjádřit.
 - ◆ Dobrovolnost.
 - ◆ Pravidelnost.
 - ◆ Chválit, oceňovat, posilovat sebevědomí dospívajícího.
 - ◆ Vytvořit poetickou fabuli (aby dění přesahovalo meze všednosti)
 - ◆ Získejte důvěru, naslouchejte žákům.
 - ◆ Nespoléhat se na okamžité řešení, ale spíše na dlouhodobou výchovnou strategii. Nepřináší-li okamžitý prospěch, ještě neznamená, že je neúčinná.

Prevence = vytvoření a upevnění životních postojů zdravého životního stylu.

PROGRAM

Dlouhodobější akce:

1. Peer program

- Cíl:** Soběstačnost školy v primární prevenci posilování zdravého životního stylu.
- Princip:** Aktivní zapojení předem připravených vrstevníků, s nimiž se cílová skupina může ztotožnit – **vytvořit malé týmy**.
- Úkol:** Příprava programů, výstav, besed apod. pro ostatní žáky a uskutečňování výcviků, realizováno samotnými žáky.
- Nábor dobrovolníků pro proškolení.**
- Motivace:**
- v programu lze získat dovednosti v mezilidských vztazích a při práci s lidmi;
 - obdrží osvědčení o absolvování školení.
- Kritéria pro přijetí:**
- nebudou kouřit;
 - nebudou pít alkoholické nápoje;
 - nebudou zneužívat návykové látky;
 - nemají dostatečnou znalost z některého předmětu.

Škola má právo zájemce nezařadit, jestliže nepovažuje jeho účast za vhodnou.

2. Třídní program

Je nutné nabízet žákům pozitivní aktivity podle specifických potřeb žáků. Důležité je žákům naslouchat a podchytit jejich náměty a zvážit jejich případnou realizaci. Zde lze nalézt inspiraci, jak přistupovat k problémovým žákům (úkol pro třídní učitele).

Na základě dotazníku v jednotlivých třídách lze zmapovat zájmovou činnost a toto využít pro zpracování plánu činnosti v jednotlivých třídách pro

organizování pravidelných společenských akcí. Ve třídě lze takto vytvořit týmy žáků zabývajících se svou zájmovou činností.

Zde se nabízí široký prostor pro tvořivost pedagogů a žáků (sport, besedy na určitá témata), pro aplikování vhodných forem propagace zdraví a zdravého životního stylu ve vzdělávání žáků.

Aktivita by bylo možné realizovat v době Sportovního dne Gymnázia, Strakonice, Máchova 174, volného odpoledne žáků a učitelů, v době turistických kurzů a výletů.

3. Aplikace vhodných a dostupných forem propagace a zdraví a zdravého životního stylu ve vzdělávání v hodinách tělesné výchovy.

Podstatné je, aby byla využívána veškerá tvůrčí činnost žáků. Činnosti by měly být přitažlivé obsahem. Pohyb by měl mít mnoho podob. Diskuse tříbí a mění lidské myšlení, zasahuje do vývoje citů, vůle a intelektu. U každé plánované akce je důležité mít základní představu o obsahu, o formách a průběhu akce.

Akci posuzovat dle následujících kritérií:

1. Jaký vztah má k cílům.
2. Jaký vztah má k ostatním akcím.
3. Jak je zajímavá sama o sobě.

Důležité je vzít v úvahu náladu, kterou program přinese. Každý má svou atmosféru a emotivní působivost. Atmosféra ovlivňuje prožitky a jednání. Ne vše se dá naplánovat. Kouzlo některých činností je v živelném provozování. Důležité je, aby žáci prověřovali své síly v situacích, které pro něj nejsou běžné, např. překonávání strachu, zvládání fyzické zátěže, poznání vlastního chování, spolupráce v týmu (reprezentace školy).

4. „Bloky“ činností podle zájmu žáka

V rámci těchto „bloků“ činností (a dovedností) podle zájmů žáků umožnit uvědomění si postavení žáka ve skupině, jeho „já“, tj. své osobní hodnoty. „Bloky“ těchto činností budou realizovány v závěru června.

Jednorázové akce

1. Informování o poradenských možnostech

Cílem je poskytnout žákům seznam pomáhajících institucí podle regionů v problematice AIDS, drog – se zdůrazněním oblasti Strakonicka (OHS, Pedagogicko psychologická poradna,...)

2. Do vzdělání žáků začlenit:

a) Problematiku právní výchovy.

Seznámit žáky s naší i mezinárodní legislativou (Trestní zákon) při zneužívání návykových látek; informace o novelizaci protidrogového zákona.

b) Zdravotní a sociální důsledky zneužívání látek, průběh drogové závislosti.

3. Do vzdělávání pedagogů zařadit

Problematiku návykových látek, právní otázku a metodiku práce s rizikovými žáky.

4. Spolupráce s rodiči

Informovat o aktivitách školy, které mají vliv na vývoj žáků. Provádět pravidelné informování rodičů o všech problémech, které se vyskytnou u žáka. V rámci třídních schůzek seznámit rodiče se „základním doporučením“ a s údaji uveřejněnými ve Věstníku MŠMT ČR, sešit 3, str. 13 – seznámení s postupem při důvodném podezření ze zneužívání návykových látek.

5. Uplatňovat přiměřené represivní nástroje

6. Sportovní akce

Organizovat soutěže (např. o nejlepšího sportovce), sportovní olympiády, sportovní soutěže s učiteli...

7. Kulturní akce

- ◆ Divadelní přestavení – činnost divadelního souboru gymnázia
- ◆ Recitační a literární soutěže
- ◆ Výstavy
- ◆ Pravidelné pořádání olympiád v českém jazyce...
- ◆ Hudební vystoupení žáků – činnost pěveckého sboru gymnázia

Cílem akcí je překonat ostych a využít touhy po tvořivosti.

8. Společenské akce

- ◆ Maturitní plesy
- ◆ Besedy s osobnostmi kulturního a společenského života

Minimální preventivní program protidrogové prevence „Škola bez drog“ byl projednán a schválen na pedagogické radě 30.srpna 2004 s účinností o 1. září 2004.

Příloha:

Aplikace programu „Škola bez drog“

I. Nabízet žákům kvalitní trávení volného času

Kroužky:

- ◆ Sportovní (volejbal, floorball, míčové hry, tenis, stolní tenis)
- ◆ Výtvarný (výroba plakátů s protidrogovou tematikou, výstavy prací)
- ◆ Recitační (složit básně na téma proč je dobré nekouřit, nebit alkohol a nefetovat)
- ◆ Turistický (ochrana přírody, psychohry v přírodě)
- ◆ Sborový zpěv



Divadelní soubor

Soutěže:



Rozvoj tvořivosti žáků, budování hodnotového žebříčku

II. Realizace programů za pomoci „peer“ aktivistů

- Jak zvýšit sebevědomí (navazování kontaktu, umění naslouchat, najít společné zájmy, neverbální komunikace).
- Naučit žáky relaxovat (návuk relaxačních technik, cvičení představivosti).
- Aktivní pohyb a účelově zaměřené pohybové činnosti.

III. Realizace programů za pomoci protidrogového koordinátora

- Hovořit s žáky o jejich problémech a zájmech.
- Provádět pozorování žáků, individuální pohovory.
- Sledovat výrazné změny v chování žáků, vytipovat ohrožené žáky.
- Zvýšená spolupráce s rodiči v případě podezření na požívání nebo přechovávání drog.
- Vybírat vhodné pořady s protidrogovou tematikou (kino, divadlo).
- Organizovat přednášky o drogách a jejich nebezpečí, o AIDS.
- Spolupracovat s třídními učiteli ve škole.

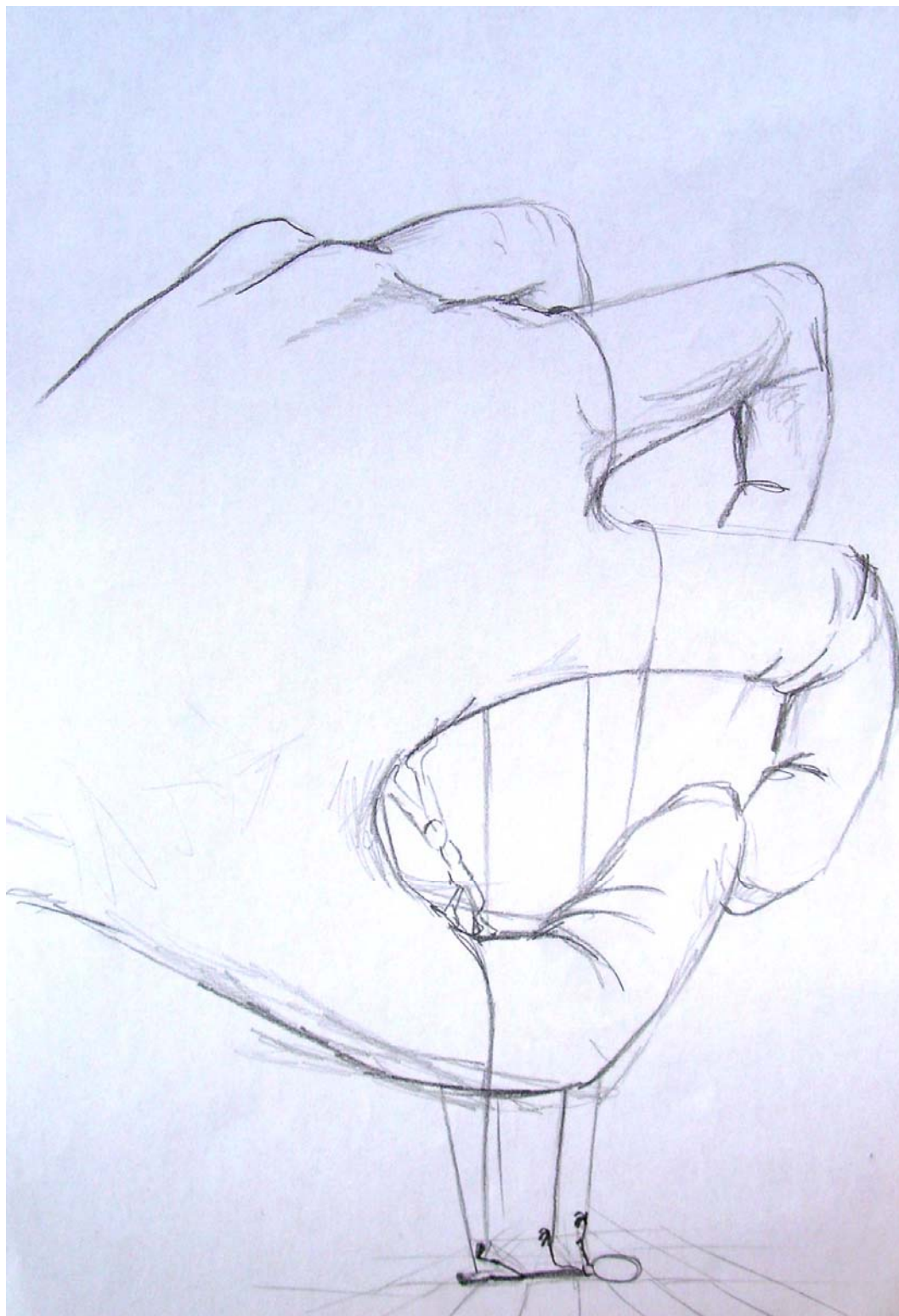
Programy koordinují výchovný poradce (ředitel školy) a protidrogová poradkyně RNDr. Alena Trávníčková, popř. pověřený vyučující.

Zpracoval: PhDr. Zdeněk Pouch, ředitel školy

Příloha č.: 6



Příloha č.: 7



METODIKA



→ **III. Jak poznáme, že by se mohlo jednat o šikanu?**

Raději neočekávejte, že se vám děti svěří - to se stává výjimečně. Oběť má strach z odplaty, navíc si často odmítá připustit závažnost situace i sama před sebou (chce si zachovat důstojnost aspoň ve vlastních očích). Neberte ale na lehkou váhu informace nezaujatých svědků a také vlastní pozorování a intuici.

Příklady přímých znaků šikany (= nutno neprodleně začít řešit)

- *Soustavné posměšné poznámky, nadávky, hrubé žerty, hanlivá přezdívka* atd. na adresu určitého žáka, *pokud to tento žák těžko snáší a trpí tím*. Zvlášť nápadné je, když se tyto situace opakují, aniž by k nim tento žák zavedl bezprostřední příčinu.
- *Jednostranné vyžadování věcných či peněžních darů*, ať už pod pohrůžkou fyzického násilí, nebo hrozbou odpírání "kamarádství".
- *Jeden žák vystupuje vůči druhému často v roli "sluhy" či "otroka"* - plní jeho příkazy, vykonává za něj různé práce (mazání tabule, nošení tašky apod.)
- *Opakované rvačky*, v nichž se buď objevuje výrazný nepoměr sil (početní převaha nebo fyzické parametry), nebo jedna strana viditelně nemá zájem a *snaží se uniknout*.
- *Často opakované poštuchování, strkání, údery, poškozování věcí, které žák neoplácí*. Někdy je oběť doháněna až k *projevům zoufalství*.
- *Na žáka je vyvíjen nátlak k vykonání nemorálních až trestných činů*.

Příklady nepřímých znaků (jednotlivé mohou mít i jiné příčiny, ale nutno zvýšit pozornost)

- (Potenciálně šikanovaný) žák se o přestávce zdržuje stranou od ostatních, nemá kamarády.
- Přestávky tráví v bezpečné blízkosti učitelů nebo mimo třídu (bez zjevného důvodu). Vymýšlí si záminky, aby nemusel být ve třídě.
- Jeho prospěch se náhle nevysvětlitelně zhoršuje, nesoustředí se na učení.
- Má často poškozené nebo rozházené věci, často se mu "záhadně" ztrácí - ve třídě, v šatně, na obědě...
- Při týmových sportech bývá volen mezi posledními.
- Má-li promluvit před třídou, je nejistý a ustrašený. Opakovaně se zdráhá mluvit o sobě, nechce vyjádřit své vlastní pocity či názory.
- Působí smutně, stísněně. Často chybí z nejasných důvodů, jako je "ranní nevolnost", "bolesti hlavy" atd.

→ **IV. Postup třídního učitele (vyšetřující osoby), má-li podezření na šikanu**

Je důležité dodržet pořadí těchto kroků, žádný nevynechat (pokud je v některém z kroků podezření vyvráceno, další už pochopitelně nenásledují):

1. *Konfrontovat* svá pozorování s *dalšími kolegy*, nezapomenout na předchozího třídního učitele!
2. Co nejdříve *oznámit* své podezření vedení školy, výchovnému poradci, *konzultovat další postup*. Dohodnout se, zda další vyšetřování povede třídní učitel nebo jiná osoba (měl by to být člověk znalý problematiky). Případně přizvat psychologa.
3. *Mezi čtyřma očima* a bez zbytečného humbuku *vyslechnout více nezaujatých svědků* - spolužáků. Důležité věci si *zapisovat* (nahrávat), porovnávat, věnovat pozornost nesrovnalostem v časech a místech.
4. *Spojit se s rodiči* případné oběti, konzultovat výskyt nepřímých znaků šikany. Poprosit je o spolupráci.
5. Teprve nyní *vyslechnout oběť* - citlivě, zcela diskrétně, zaručit bezpečí a důvěrnost informací. *Vše zapisovat nebo nahrávat*. Tento pohovor musí provádět osoba, které oběť důvěřuje!
6. *Vyslechnout agresory* - překvapivě, mezi čtyřma očima, znemožnit domluvu výpovědí. Je-li pachatelů více, soustředit se na rozpory ve výpovědích. Vytipovat nejslabší články, dovést k přiznání či vzájemnému obviňování.
7. Požádat vedení školy o *svolání výchovné komise* (vedení školy, výchovný poradce, třídní, případně další učitelé, psycholog z OPPP). Ta na základě shromážděných informací posoudí, zda se jedná o šikanu a jaký je stupeň závažnosti, navrhne další postup vůči obětem, agresorům i třídě jako celku. Potrestání agresorů je individuální a závisí na věku, intenzitě šikany a na tom, zda se jednalo o první případ, nebo recidivu.
8. Individuálně *pozvat k jednání rodiče agresorů*, seznámit se situací, sdělit jim navrhovaná opatření (zdůraznit možnost nápravy) a požádat je o spolupráci. Pokud odmítají, zvážit oznámení na OPD a Policii ČR. V otázce trestů nepřistupovat na kompromisy.
9. *Pozvat rodiče oběti*, seznámit se situací, domluvit se na opatřeních (terapie, osobnostní výcvik, organizační opatření apod.). Odmítají-li spolupracovat, zvážit oznámení na OPD.

1. Teprve nyní *rozebrat situaci se třídou* (vynechat případné citlivé detaily), prodiskutovat, vysvětlit nebezpečnost a důsledky šikany, oznámit potrestání viníků. Třidu nadále pozorně sledovat!!!

1. Pokud se situace vyřeší pouze odchodem některých žáků, *měl by odejít agresor, a nikoli oběť!*